

PRIRUČNIK ZA KULTURNO NASLEĐE U OBRAZOVANJU

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

UVOD

Šta je Heritage Hubs?

Heritage Hubs je dvogodišnji projekat u vezi sa Evropskom godinom kulturnog nasleđa 2018, koji je finansijski podržao program Kreativna Evropa. Svrha projekta je podrška i razvoj pristupa učenju o kulturnom nasleđu i putem kulturnog nasleđa (pogledaj u aneksu 1) na međunarodnom nivou, kao i pružanje prilike deci i mladima da definišu šta je za njih značajno kulturno nasleđe.

Heritage Hubs je okupio decu i mlade uzrasta od 10 do 16 godina iz Finske, Srbije i Španije, koji su, u okviru projekta, međusobno delili primere svog kulturnog nasleđa putem digitalnih platformi i tumačili kulturno nasleđe drugih u živom kontaktu, u svom sopstvenom okruženju i u gostima kod svojih vršnjaka iz druge zemlje. Ovakav pristup je omogućio učenicima da otkriju kulturološke sličnosti i zajedničke vrednosti na evropskom nivou, kao i da prepoznaju ujedinjujuće momente koji potiču iz zajedničkog kulturnog porekla. Komentarišući koristi koje su učenici imali od projekta, nastavnica Ingelisa Vikholm (Škola Vinelska, Finska) objašnjava: „Učenici su приметили da može da se razume i kultura drugih i da je kulturno nasleđe nešto što je zajedničko celokupnom čovečanstvu, iako na prvi pogled izgleda da se razlikuje od zemlje do zemlje.“

Sudeći po rezultatima ankete, *Heritage Hubs* je predstavljao smisleno obrazovno iskustvo za učesnike projekta. Njihovo sopstveno viđenje kulturnog nasleđa je najviše došlo do izražaja u kreiranju prezentacija, događaja i aktivnosti projekta. Pokazali su da je kulturno nasleđe raznorodno, promenljivo i da predstavlja ujedinjujući faktor za ljude. Nastavnica Laura Perez (IES Viljegas, Španija), smatra da je *Heritage Hubs* pobudio zainteresovanost za kulturno nasleđe ne samo među učenicima i nastavnicima koji su učestvovali u projektu, nego i u nji-

hovim porodicima i okolini. Nasleđe je, tako, postalo kohezivni faktor između učenika, nastavnika, roditelja i zajednice u kojoj žive.

Školski program Heritage Hubs je organizovan u 11 škola u Finskoj, Srbiji i Španiji u periodu 2018-2019. Inicijalna ideja je bila da se testira namenski pripremljen didaktički paket, kako bi se nastavnicima koji učestvuju u projektu pružila podrška i pomoć u realizaciji različitih faza realizacije. Na osnovu reakcija učesnika, iskustava i empirijskih podataka prikupljenih tokom realizacije, kreirana je **Heritage Hubs** metodologija za kulturno nasleđe u obrazovanju na međunarodnom nivou.

Na [Heritage Hubs veb stranici](#) može da se nađe više informacija o projektu, a iskustva vezana za **Heritage Hubs** su takođe prisutna na Instagram-u ([heritagehubs_project](#)), Facebook-u ([HeritageHubs](#)) i Twitter-u ([HeritageHubs](#)).

Heritage Hubs učenici tokom školskih razmena:

Učenici škole Đura Jakšić (Zaječar) i Colegio Estudio (Madrid) posećuju manastir Bukovo. © 2019 FSMC

Učenci iz škole Colegio Amorós (Madrid) i škole Miroslav Antić (Beograd) tokom posete Madridu. © 2019 FSMC.

Učenci iz CRA Entrevallas (San Millán) i Harjunrinteen koulu (Riihimäki) u poseti Helsinkiju. © 2019 AHEF

Učenci iz Hakkalan koulu (Lammi), Harjun koulu (Lohja) i IES Villegas (Nájera) zajedno igraju tradicionalni španski ples oko drveta. © 2019 FSMC

Učenci iz Winellska skolan (Kirkkonummi) i škole Ilija Garašanin (Grocka) u Porkkala. © 2019 AHEF

Čemu služi ovaj Priručnik?

Obrazovanje o nasleđu zavisi najčešće od učenja u muzejima, kulturnim centrima i drugim mestima neformalnog obrazovanja, kao i od informalnog učenja, kakvo se ostvaruje prilikom društvenih kontakata i međugeneracijskog učenja u porodici. Uvođenje nasleđa u formalno obrazovanje je najmanje jednako važno. Kulturno nasleđe je dragoceno i potentno nastavno sredstvo i medijum za komunikaciju koji može da se koristi na mnogo različitih načina da bi se ilustrovale kulturne prakse i vrednosti i da bi se podržala društvena i međukulturna kohezija.

Ovaj Priručnik je rezultat iskustava poteklih iz realizacije školskog programa projekta Heritage Hubs. Delimično je zasnovan na inicijalnom didaktičkom paketu koji je dalje razvijen na osnovu rezultata ankete i analize prikupljenih podataka, na šta su se nadovezali podaci o iskustvu i reakcije nastavnika.

Priručnik podržava praktičnu primenu *Heritage Hubs* metodologije i doprinosi postojećem korpusu platformi i alata kao što su [Teaching with Europeana](#) ili [Europe's Cultural Heritage Toolkit for Teachers](#). Ipak, *Heritage Hubs* donosi sveža iskustva i inovativne ideje, a posebno ideju i dobru praksu nasleđa u obrazovanju na međunarodnom nivou.

Heritage Hubs Preporuke za kulturno nasleđe u obrazovanju se nalaze u Aneksu 3 ovog dokumenta. Ove preporuke će pružiti nastavnicima, kao i stručnjacima u oblasti obrazovanja i nasleđa, ideje o uključivanju kulturnog nasleđa i međukulturnog dijaloga u njihov svakodnevni rad, kako bi se kulturno nasleđe učinilo dostupnim i inkluzivnim, te kako bi se zastupala pozicija mladih u procesima kulturnog nasleđa.

Kome je namenjen Priručnik?

Kulturno nasleđe u obrazovanju je polje delovanja koje uključuje širok dijapazon edukatora iz različitih oblasti. *Heritage Hubs* je uglavnom bio namenjen školskim nastavnicima, pa je i Priručnik kreiran imajući ovu ciljnu grupu na umu. Međutim, *Heritage Hubs* metodologija za nasleđe u obrazovanju je u potpunosti primenjiva i u neformalnim obrazovnim kontekstima namenjenim školskoj deci i omladini, koju realizuju i osobe koje nisu školski nastavnici. U tom smislu, predložene teme mogu da

se razumeju i kao radionice i to je jedan od razloga za nešto fleksibilniju strukturu metodologije u smislu korišćenja vremena i ljudskih resursa uključenih u proces.

“U ovom projektu, kulturno nasleđe je jedno vrlo konkretno pitanje i zato je bilo lako, za učenike takođe, jer su mogli stvore odnos. Za njih je to bilo veoma lako.”

“Ono što je na mene ostavilo veoma veliki utisak u ovom projektu je kontakt s nastavnicima i učenicima. To me je inspirisalo da razmišljam kako mogu da organizujem svoj sopstveni rad i komunikaciju sa svojim učenicima, jer kada radite nešto drugačije, onda imate i priliku da ih upoznate na drugačiji način.”

“Vrlo često u školi, mi odrasli, nastavnici, dajemo im temu ili ideju šta i kako da rade. Mislim da je veoma važno da sami biraju teme.”

O Heritage Hubs metodologiji kulturnog nasleđa u obrazovanju

“Uživali smo u svakoj sesiji, svaka je bila veoma kreativna, uključivala je maštu, koristili smo različite tehnike, pravili filmove, radili u PowerPoint-u i sa puzlama, slikali, fotografisali, organizovali posete. Dakle, mnoštvo aktivnosti je učinilo ovaj program bogatim i nezaboravnim.”

Jedan od glavnih ciljeva **Heritage Hubs**-a je bio da se predloži metodologija za uključivanje kulturnog nasleđa u obrazovanje, kojom bi se obezbedili održivi rezultati i dugoročni efekti u učenju o kulturnom nasleđu i putem kulturnog nasleđa, na nivou Evrope. Metodologija je zasnovana na **učenju o nasleđu**, tumačenju nasleđa i deljenju nasleđa, a **učenje putem nasleđa je tema, odnosno ideja koja povezuje sva ova tri aspekta**. **Heritage Hubs** metodologija je čvrsto utemeljena u hibridnom učenju (pogledaj u aneksu 1) i **transmedijalnom pripovedanju** (pogledaj u aneksu 1). U **Heritage Hubs**-u, hibridno učenje je vidljivo u kombinovanju doživljaja i tumačenja nasleđa u virtualnom i realnom okruženju, kao i u korišćenju različitih digitalnih alatki, učioničkih nastavnih sredstava i mogućnosti učenja van učionice. Ova metodologija je detaljnije opisana u odvojenom članku.

Učenci igraju Kahoot. © 2019 AHEF

Učenci u poseti srednjovekovnoj crkvi u Lamsiju. © 2019 AHEF

Učenci igraju španski ples oko drveta. © 2019 AHEF

Učenci istražuju lokalitete nasleđa u oblasti La Rioja. © 2019 AHEF

Učenci u Nacionalnoj galeriji Ateneum u Helsinkiju. © 2019 AHEF

Učenci prave rolnice s cimetom. © 2019 AHEF

Učenci na jahanju. © 2019 AHEF

Učenci u rimskim kostimima na lokalitetu *Felix Romuliana*. © 2019 CUR

Učenci u Zaječaru igraju rimsku društvenu igru rota. © 2019 CUR

Učenci igraju finski bejzbol. © 2019 AHEF

Kako koristiti ovaj Priručnik

Priručnik je podeljen na tri poglavlja: Učenje o nasleđu, Tumačenje nasleđa i Deljenje nasleđa.

UČENJE PUTEM NASLEĐA, kao povezujuća ideja, vidljiva je kroz različite teme u svakom od poglavlja, koje su predstavljene u formi opisa nastavne jedinice, a sadrže aktivnosti, pitanja za diskusiju i druga nastavna sredstva. Moguće je pratiti strukturu *Heritage Hubs* metodologije, postepeno prelazeći od Učenja o nasleđu (sopstvenom i drugih), preko tumačenja, sve do deljenja nasleđa sa drugima. Podjednako je moguće usredsrediti se na samo jednu od ovih oblasti ne prateći specifičan redosled ili jednostavno koristiti pojedinačne aktivnosti nevezano. Tematski nastavni planovi i aktivnosti u svakom poglavlju s takođe nezavisni i mogu da se koriste u bilo kom redosledu.

Priručnik je dizajniran kao fleksibilna alatka koju nastavnici i edukatori mogu da koriste individualno. Uključivanje stručnjaka iz oblasti kulturnog nasleđa, stručnjaka za komunikaciju i korišćenje svakog drugog oblika ekspertske pomoći se svakako preporučuje. Ovde

predstavljena metodologija je uvodni pristup u oblast obrazovanja o kulturnom nasleđu i putem kulturnog nasleđa i kao takva predstavlja osnovu za korišćenje nasleđa kao obrazovnog resursa za veliki broj školskih predmeta. Ona nije sama po sebi zaokružen metod ili set aktivnosti koji u apsolutnom smislu pokriva specifične školske predmete, ali u Priručniku mogu da se nađu i informacije o postojećim publikacijama i alatkama (npr. Teaching with Europeana) koje pružaju ovakvu mogućnost.

LEGENDA:

tema

aktivnost

pitanja i odgovori

pitanja za diskusiju

osnovni pojmovi (aneks 1)

izvori (aneks 2)

saveti

Autori

Aleksandra Nikolić, Centar za urbani razvoj, Srbija

Kati Nurmi, Association for cultural heritage education in Finland
(Udruženje za obrazovanje u kulturnom nasleđu), Finska

Mariola Andonegui, Foundation San Millán de la Cogolla (Fundacija
San Miljan dela Koholja), Španija

Saradnici

Posebnu zahvalnost dugujemo sledećim saradnicima na projektu:

Laura Pérez, IES Esteban Villegas, Nájera

María Luengo, Colegio Estudio, Madrid

Judith Prada i José Ramón Angulo, CRA Entrevalles, San Millán de la
Cogolla

Irene Luque i Carlos Guerra, Colegio Hermanos Amorós, Madrid

Ingelisa Wikholm i Tomas Ekman, Winellska skolan, Kirkkonummi

Sirpa Arkko i Irmeli Värtö, Harjunrinteen koulu, Riihimäki
Jari Pönni i Jaana Kirjavainen, Harjun Koulu, Lohja
Tiina Kärkkäinen i Johanna Lehtonen, Hakkalan koulu, Lammi
Ljiljana Dučić-Milosavljević, Osnovna škola Ilija Garašanin, Grocka
Milan Veličković, Osnovna škola Đura Jakšić, Zaječar
Zorica Tubin i Biljana Radosavljević, Osnovna škola Miroslav Antić,
Beograd
Ira Vihreälehto, Hanna Lämsä i Kim Krappala, Udruženje za obrazova-
nje u kulturnom nasleđu
Leena Marsio, Finska agencija za nasleđe
Jovana Mijatović i Rade Milić, Centar za urbani razvoj
Almudena Martínez, Adolfo Falces i María Tudanca, Fondacija San
Miljan dela Koholja
Ivana Kocevaska, grafički dizajner
Demian Stimson, fotografija i lektura

Donatori

Program Kreativna Evropa EU, Finska nacionalna agencija za obrazo-
vanje, Svenska Kulturfonden, Winellska skolan, Harjunrinteen koulu,
Harjun koulu, Hakkalan koulu, Finland

Fundación SM, Španija, Instituto de Educación Secundaria Esteban Vil-
legas, Nájera, Španija

Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, Ministarstvo
prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Gradska opšti-
na Grocka, Srbija, Grad Zaječar, Srbija

Organizacije koje su realizovale projekat

Udruženje za obrazovanje u kulturnom nasleđu Finske (AHEF)

Ciljevi Udruženja se odnose na razvoj i unapređenje obrazovanja u
oblasti kulturnog nasleđa. Udruženje podržava kulturnu participaci-
ju, veštine i kulturna prava dece i mladih kroz poboljšanje pristupa
kulturnom nasleđu. Udruženje neguje prava dece i mladih da uče o
kulturnom nasleđu i putem kulturnog nasleđa. Ovo nastojanje ima

za cilj da podrži izgradnju identiteta i kulturnih kompetencija, kao i učešće u procesima kulturnog nasleđa. Udruženje funkcioniše kao stručna organizacija u oblasti kulturnog nasleđa i kulturno održivog obrazovanja na nacionalnom nivou, kao i u Evropi i globalno. Udruženje teži da utiče na donosiocima odluka i druge činioce u kulturi, obrazovanju, uslova života mladih, životnoj sredini i održivom razvoju, da uzmu u obzir kulturna prava dece i mladih. Udruženje sagledava kulturno nasleđe kao raznolik i suštinski multikulturni resurs ljudskog blagostanja, prosperiteta i održivosti različitih zajednica i društava. Ono podržava edukatore i stručnjake u oblasti kulturnog nasleđa kroz produkciju materijala, razvoj metoda, obezbeđivanje informacija i umrežavanje. Obrazovni program Udruženja pod nazivom Cultural leap je dobitnik Grand Prix-ja Evropske nagrade za kulturno nasleđe Europa Nostra Award za 2018. godinu u kategoriji obrazovanja, obuke i podizanja svesti o kulturnom nasleđu.

Fondacija San Miljan dela Koholja (FSMC)

Fondacija San Miljan dela Koholja je neprofitno udruženje. Osnovana je 1998. godine prilikom implementacije Konvencije o svetskoj baštini koja je održana u manastirima Suso i Yuso. Cilj Fondacije je zaštita i briga o manastirima i njihovoj okolini, promovisanje njihove društvene, ekonomske, kulturne i turističke uloge, kao i istraživanje i širenje značaja španskog jezika. Fondacija okuplja ustanove, udruženja, kompanije i pojedince posvećene konzervaciji, zaštiti i širenju značaja kulturnog nasleđa manastira Suso i Yuso i njihove okoline. Od 2007, Fondacija vodi obrazovni program o nasleđu pod nazivom "Emilianensis. Otkrijte manastire La Riohe". Ova inicijativa vodi poreklo od projekta Edukativne učionice koja je razvijana u toku procesa konzervacije crkve manastira Yuso. Ovaj projekat je dobio nagradu Evropa Nostre u kategoriji obrazovanja, obuke i podizanja svesti o kulturnom nasleđu za 2011. godinu.

Centar za urbani razvoj (CUR)

Centar za urbani razvoj je neprofitno udruženje, osnovano sa ciljem kreiranja i realizacije inicijativa u oblasti urbanog razvoja i očuvanja sredine. Glavni pravac delovanja Centra je promovisanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti urbanog života i razvoja u Srbiji, kao i promovisanje kulture i

umetnosti urbanih područja. CUR posvećuje posebnu pažnju očuvanju i eksploataciji kulturnog nasleđa kao značajnom delu urbane ekologije. Centar razvija inovativna rešenja u prezentaciji i komuniciranju kulturnog nasleđa sa ciljem stvaranja novog, imerzivnog kulturnog doživljaja. U skladu sa ovim pravcima delovanja, Centar takođe ulaže svoje kapacitete u obrazovne programe, uključujući različite grupe polaznika i podržavajući njihovo učešće u kulturnim procesima od značaja za njihovu sopstvenu životnu sredinu. Alatkne i resurse za prezentaciju i komunikaciju nasleđa koje je razvio Centar koristi veći broj obrazovnih ustanova kao nastavna sredstva za različite školske teme.

Viteco E-learning

Viteco obezbeđuje tehnologiju za daljinsko obrazovanje i među vodećim je organizacijama u oblasti e-učenja. Održava sopstvenu e-platfornu i poseduje solidnu stručnost za open source platforme. Putem Viteco-vih platformi, nastavnici i učenici imaju pristup raznovrsnim sadržajima i obrazovnom iskustvu koje ne zahteva posebne IT kompetencije.

Copyright © 2019 Urban Development Centre, Association for Cultural Heritage Education in Finland and Fundación San Millán de la Cogolla.

Except where otherwise noted, HERITAGE HUBS MANUAL FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION

by Aleksandra Nikolić, Kati Nurmi, Mariola Andonegui is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Vežbe i aktivnosti koje je Heritage Hubs tim preuzeo predstavljaju izuzetak u odnosu na navedenu licencu i jasno su obeležene informacijama o autorskim pravima.

Sve ilustracije su posebno atribuirane. Sve Heritage Hubs ilustracije su zaštićene autorskim pravima (obeleženo © 2019 AHEF / FSMC or CUR) i ne mogu da se koriste ili kopiraju bez dozvole. Druge ilustracije su atribuirane pod različitim Creative Commons licencama ili su u javnom domenu ili su van zaštite i stoga mogu slobodno da se koriste. Proverite informacije o licencama ispod svake ilustracije pre odluke o korišćenju.

UČENJE O KULTURNOM NASLEĐU

**“Sve što vama nešto znači
može da bude kulturno nasleđe!”**

ŠTA JE KULTURNO NASLEĐE?

“Takođe pomaže da se razumeju i druge kulture, ako steknete dobro razumevanje svoje sopstvene kulture.”

U okviru ove teme, učesnike upoznajemo sa konceptom kulturnog nasleđa, pomažemo im da razumeju kako artefakti i tradicija postaju kulturno nasleđe i vodimo ih ka svesti o značaju kulturnog nasleđa u svakodnevnom životu.

Definicija kulturnog nasleđa

Napišite reč KULTURA na tabli (ili drugoj podlozi za pisanje u učionici) i pozovite učesnike da predlažu reči koje vezuju za koncept kulture. Koristeći ovu masu ideja, kreirajte definiciju od onoga što kultura predstavlja za učesnike. Kada je ova definicija ustanovljena, uporedite je sa definicijama kulture u rečnicima, a tri primera definicija navedeni u nastavku služe kao podsticaj za diskusiju. Alternativno, učesnici daju svoje primere postojećih definicija kulture. Ova aktivnost može da se realizuje u parovima ili manjim grupama.

Definicija KULTURE 1. Način života određenog naroda, koji je posebno oličan u uobičajnom ponašanju i navikama, stavovima u odnosu na druge članove zajednice, kao i njihova moralna i religiozna shvatanja. (Kembridž rečnik).

Grupa starijih i mlađih pripadnika naroda Sami posećuje znamenito mesto. © 2016 Päivi Makka / Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. Projekat [Nurkan takana](#).

Kalik, danski pank rok bend. Autor fotografije Johdelounge

Modsi u Upsali, Švedska, 1966. Autor Uppsala-Bild

Definicija KULTURE 2. Veštine opisivanja, prikazivanja ili predstavljanja koje zastupaju tradicije ili način života određene grupe ljudi; književnost, umetnost, ples, pozorište, itd. (Kembridž rečnik).

Obrana Sampo. Crtež za freske iz Kalevala mitologije u kupoli Finskog paviljona na Svetskoj izložbi u Parizu 1900.

Ikona Sv. Jovana pustinjaka sa scenama iz života

Kula od ljudi, Barselona, Španija

Slava, srpski porodični praznik, Sv. Jovan Krstitelj. Autor Goran Anđelić (javni domen).

Definicija KULTURE 3. Poznavanje ili obučavanje u oblasti umetnosti, muzike i književnosti. (Kolinsov engleski rečnik)

Analizirajte ove koncepte sa učesnicima i pokrenite debatu o sledećim pitanjima:

- Kome pripada kultura (svakom pojedinačno i/ili kolektivu/grupi?)
- Kako se prenosi kultura (iz generacije u generaciju, kroz porodicu i neposredno okruženje, kroz obrazovni sistem)?
- Kako se stiče kultura (proučavanjem, ličnim zalaganjem, učešćem u kulturnom životu sredine)?
- Zašto je kultura važna u životu pojedinca (npr. Pomaže u razumevanju sopstvenog identiteta i identiteta drugih, obogaćuje život, otvara prozor ka svetu)?

Čas crtanja, slika Abrahama van Strija

Festival Fabula 2010. Slovenački hor peva pesme slovenačkih pesnika. Autor Maša Pfeifer

Sledeće, napišite reč NASLEĐE i pratite isti redosled aktivnosti kao i za reč „kultura“. Svrha je da se sakupi mnoštvo ideja u vezi sa konceptom nasleđa.

**Definicija NASLEĐA. Nešto što je nasleđeno ili može da se nasledi.
(Kolinsonov engleski rečnik)**

Ovde je od značaja da se uključi ideja nasleđivanja i transmisije kulturnih osobina iz generacije u generaciju, jer je to osnovni aspekt kulturnog nasleđa. Da biste pomogli učesnicima da shvate, pitajte ih da daju primere nečega što su nasledili ili će verovatno naslediti u okviru svoje porodice: porodični stan, igračke, knjige sa kojima su odrastali njihovi roditelji, foto-album, porodičnu firmu koja je stvarana zalaganjem predaka. Diskutuje se materijalni značaj nasledstva, ali i njegova emotivna važnost. Radi se o stvarima koje obogaćuju živote ljude van novčane vrednosti, jer preci prenose svojim potomcima čitav niz osnovnih vrednosti kroz obrazovanje, vaspitanje i stvaranje svesti o identitetu.

Napišite KULTURNO NASLEĐE na tabli. Nakon diskusije i analize pojmova kulture i nasleđa, pozovite učesnike da definišu šta je za njih kulturno nasleđe i da daju neke primere predmeta ili fenomena za koje smatraju da predstavljaju kulturno nasleđe.

Bira se jedan ili više primera. Započnite diskusiju na osnovu sledećih pitanja:

- Odakle potiče ovaj predmet ili pojava?
- Iz kog je perioda?
- Kojoj grupi/zajednici bi mogao da bude važan? Zašto?
- Koje vrednosti, verovanja, znanja i tradicije nam prenosi?
- Koje aktivnosti ova zajednica preduzima da bi ga očuvala i prenela dalje?

Prikupite odgovore na ova pitanja i iskoristite ih da napišete definiciju kulturnog nasleđa. Na kraju, predstavite učesnicima definiciju kulturnog nasleđa iz Farske konvencije (vidi ispod) i uporedite je sa definicijom do koje ste zajednički došli kroz vežbu da biste je dopunili, ukoliko ustanovite da nešto važno nedostaje.

Definicija KULTURNOG NASLEĐA: Kulturno nasleđe je skup resursa nasleđenih iz prošlosti, koje ljudi identifikuju, nezavisno od vlasništva nad njima, kao odraz i izraz neprekidno evoluirajućih vrednosti, uverenja, znanja i tradicija. Ono obuhvata sve videove životne sredine nastale interakcijom čoveka i prostora tokom vremena. (Osnovna konvencija o vrednostima kulturnog nasleđa za društvo, član 2. Savet Evrope, Serija sporazuma – br. 199. Faro, 27.10.2005 Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, art. 2. Council of Europe Treaty Series - No. 199. Faro, 27.X.2005)

- [Farska konvencija](#)

Word cloud („oblak reči“) o kulturnom nasleđu

Ova vežba može da se realizuje nakon prethodne aktivnosti, Definicija kulturnog nasleđa. Tražite od učesnika da razmisle o kulturnom nasleđu koje je njima važno i da svako zapiše po 2-3 takve pojave ili predmeta. Prikupite sve predloge i upišite ih u [Wordle](#) (na primer) da biste dobili **word cloud** važnog kulturnog nasleđa. Ne zaboravite da upišete sve predloge – ako se nešto i pojavi više puta, napišite ga toliko puta. Sačuvajte **word cloud**, pogledajte zajedno sa učesnicima i prodiskutujte uz pomoć ovde navedenih pitanja.

- Da li su svi elementi kulturnog nasleđa u oblaku svima poznati? Ako nisu, razmotrite i objasnite.
- Da li se neki predmeti ili fenomeni pominju više od jednom? Šta je u pitanju?
- Ako se nešto ispostavlja kao izrazito popularno, zbog čega je tako?
- Koji tipovi nasleđa se javljaju u oblaku?
- Da li ima nekih iznenađujućih elemenata? Da li nedostaje nešto što bi učesnici očekivali da se nađe na listi?
- Ako bi **word cloud** napravila grupa starijih polaznika, da li bi lista izgledala isto ili drugačije? Zbog čega?

Izvedite vežbu sa drugom grupom ili dodatnim grupama i tražite od učesnika da uporede rezultate.

- Wordle

Primer *word cloud*-a tema koje su birali učesnici projekta *Heritage Hubs*.

Šta je evropsko kulturno nasleđe?

Ovo je odličan uvod u opšti pojam kulturnog nasleđa i za one vrste nasleđa koje mogu da se nađu u Evropi. Vežba najbolje funkcioniše sa 10-30 učesnika. Aktivnost zahteva odštampane slike koje predstavljaju primere evropskog kulturnog nasleđa. Preuzmite i odštampajte primere [fotografija](#) i laminirajte ih da biste dobili kartice, kako bi mogle veći broj puta da se koriste. Raširite karte na sto i tražite od učesnika da izaberu po jednu kartu. Uputite ih da treba da izaberu nešto poznato, odnosno nešto što ih interesuje. Učesnici zatim diskutuju u parovima ili malim grupama šta su izabrali i zbog čega. Učesnici takođe mogu da se usmere na zajedničke teme u vezi sa nasleđem: običaje i navike, muziku i ples, predstavljačke umetnosti, oralnu tradiciju, zanate, hranu, igru i rekreaciju, prirodu i univerzum. Ideja je da se učesnici podstaknu da prenesu svoja sopstvena sećanja, iskustva i priče o kulturnom nasleđu i da obrate pažnju na različite tipove kulturnog nasleđa koji postoje na lokalnom, regionalnom, nacionalnom, evropskom nivou i šire.

Kartice sa evropskim kulturnim nasleđem. © 2019 AHEF

- Koje kulturno nasleđe si izabrao i zašto?
- Ko je izabrao nasleđe ili pojave vezane za gastronomiju, festival, igre, tradicije, zanate itd?
- Ko još ima lično iskustvo ili priču u vezi za ovim nasleđem? Kako?
- Koje kulturno nasleđe nedostaje na karticama?

Napravite još kartica, po mogućnosti sa učesnicima, o nacionalnom, evropskom i svetskom kulturnom nasleđu. Možete da iskoristite fotografije sa UNESCO-ve liste. Mnoge zemlje sada imaju svoje onlajn repozitorijume nepokretnog nasleđa. Alternativno, tražite od učesnika da donesu različite tipove nasleđa od kuće.

Učesnici, u malim grupama, biraju jedno evropsko ili svetsko nasleđe da bi ga detaljnije upoznali i da bi napravili prezentaciju (PowerPoint, poster i sl).

Možete da iskoristite i Heritage Hubs postere koji se nalaze u Aneksu 4 ovog priručnika. Poster i sadrže slike kulturnog nasleđa koje su izabrali učesnici projekta Heritage Hubs.

- Pripremljene kartice sa slikama evropskog kulturnog nasleđa
- UNESCO Lista nematerijalnog kulturnog nasleđa
- Primeri finskog kulturnog nasleđa (slike [1](#) i [2](#)) koje mogu da se koriste kao inspiracija da se naprave sopstvene kartice.

Ovu vežbu i prateći material su osmislile Finska agencija za nasleđe i Udruženje za obrazovanje u kulturnom nasleđu Finske, licencirano CC BY 4.0. Originalna vežba postoji na [finskom](#) i [švedskom](#).

Analiza slike

Ova aktivnost zahteva 4-5 ilustracija manje poznatih kulturnih dobara u svetu (dakle ne Partenon ili Ajfelova kula!). Dajte zadatak učesnicima da pogode region iz koga dolazi kulturno dobro na slici. Tražite od onih koji su dali tačan odgovor da objasne šta na slici ukazuje na region, odnosno kulturu kojoj dobro pripada. Pitajte učesnike da potraže tragove kultura koje ne spadaju u primarnu na slici. Kao rezultat, učesnici će razumeti da je nasleđe kompleksno i višeslojno i da istovremeno može da pripada različitim kontekstima.

P: Da li postoji univerzalno kulturno nasleđe?

O: Da, univerzalno kulturno nasleđe bi bilo nasleđe čovečanstva. Zanimljiv primer predstavljaju ostaci ljudskog prisustva, odnosno misije Apolo 11, on the Moon. Takodje, UNESCO Lista svetske baštine sadrži najznačajnije primere nasleđa koji predstavljaju različite ljudske kulture. Radi se o opštem kulturnom nasleđu čovečanstva koje nosi univerzalne vrednosti iako istovremeno svako dobro na listi predstavlja specifičnu kulturu.

- Koje kulturno nasleđe je nama važno? Zbog čega?
- Da li je to kulturno nasleđe tipično lokalno, regionalno i/ili nacionalno?
- A što se tiče evropskog nivoa?

Gamelansi minijturni instrumenti sa Jave

Ela u Berlinu. Ella Fitzgerald: "Mack the Knife"

Iberijska skulptura (Porcuna, Jaén, España), V vek p.n.e. Institut iberijske arheologije, Jaén.

Bahreinska tvrđava, UNESCO lokalitet Svetske baštine, reg. broj 1192. Autor Martin Falbisoner.

Poseta obližnjem lokalitetu ili znamenitom mestu

"Lakše je učiti odlazeći na razna mesta, nego pisanjem po papiru!"

Svako područje ima svoje kulturne oblasti i lokalitete. Takva mesta ne moraju nužno da budu na UNESCO Listi svetske baštine da bi imali smisao i duboku važnost za stanovnike tog područja ili zemlje. Informišite se o obližnjim lokalitetima unapred i zatim prodiskutujte temu sa učesnicima.

- Kakve lokalitete si posetio/la u blizini, u zemlji i/ili inostranstvu?
- Kakvi lokaliteti sve postoje u bližem okruženju ili na drugim mestima u zemlji ili u drugim zemljama?
- Zbog čega su takvi lokaliteti važni?
- Kome su takvi lokaliteti važni?
- Ko posećuje te lokalitete?
- Koji lokaliteti su tebi važni i zbog čega? Koja je priča tog lokaliteta?

Organizujte posetu jednom ili većem broju lokaliteta, po mogućnosti prema željama učesnika. Planirajte posetu unapred sa unapred dodeljenim zadacima (npr. informišite se onlajn o lokalitetu), zadacima na samom lokalitetu (npr. pitanja u vezi sa lokalitetom, potraga za određenim elementima ili predmetima na lokalitetu, skiciranje ili merenje nekih delova lokaliteta, proučavanje faune, intervjuisanje ljudi na lokalitetu) i naknadnim zadacima (npr. diskusija o iskustvima posete, završavanje započetih vežbi). Ako je lokalitet već poznat nekima od učesnika, tražite da podele svoje poznavanje mesta i sećanje iz ranije posete.

Podstaknite učesnike da intervjuišu svoju braću i sestre, roditelje, bake i deke, tetke, stričeve, ujake, nastavnike i starije članove zajednice o važnosti obližnjih lokaliteta kulturnog nasleđa, čak i ako ti lokaliteti nisu sačuvani. Tražite da predstavite celoj grupi rezultate svog istraživanja.

Učenici na tvrđavi ostrva Suomenlina. © 2019 AHEF

Učenici na Trgu senata u Helsinkiju. © 2019 AHEF

Učenici na Beogradskoj tvrđavi. © 2019 AHEF

Učenci u manastiru Suso. © 2019 FSMC

Deca uče kako se hoda na štulama, Angijano, Španija. © 2019 FSMC

Kreiranje lokalnih ruta nasleđa

Zatražite od učesnika primere važnih lokalnih mesta kulturnog nasleđa i razloge njihove važnosti. To mogu da budu kategorisana kulturna dobra ili mesta koja su značajna samo lokalno, kao npr. stari mlin koji deca dobro poznaju, jer pored njega prolaze na putu do škole i igraju se u njegovoj blizini. Podelite učesnike na manje grupe i dajte im zadatak da kreiraju „rutu nasleđa“. Učesnici biraju koja lokalno važna mesta žele da uključe i o čemu žele da pronađu više informacija onlajn, posećujući lokalitete i intervjuišući ljude koji o tome više znaju. Na osnovu ovog istraživanja, učesnici pišu kratak opis svoj izabranog lokaliteta i pripremaju onlajn rutu nasleđa, u Google mapi ili nekom sličnom onlajn programu. Kada su rute gotove, grupe mogu da razmene svoje opise i prošetaju rutom druge grupe. Lokalne škole, porodice učesnika i drugi članovi zajednice mogu da se pozovu da prošetaju ovim rutama.

Ruta može da se pripremi i na odštampanoj mapi, a učesnici mogu i sami da nacrtaju svoju mapu.

Učesnici takođe mogu da pripreme kviz o znamenitim mestima duž svoje rute. Pitanja iz kviza mogu da se postave na onlajn ruti ili da se odštampani spisak pitanja postavi na samom lokalitetu.

Učesnici u planinskoj šetnji, La Rioja, Španija. © 2019 AHEF

Učesnici u konjičkom klubu, Grocka, Srbija. © 2019 AHEF

Učesnici na atletskom stadionu u Lamiju, Srbija. © 2019 AHEF

Učesnici na jezeru Hirvijarvi, Finska. © 2019 AHEF

Učesnici kod topa na ostrvu Suomenlina. © 2019 AHEF

Lokaliteti svetske baštine

Upoznajte učesnike sa idejom svetske baštine. Svetsku baštinu imenuje UNESCO, jer se smatra da ovi lokaliteti i znamenita mesta ili područja imaju kulturne, istorijske, naučne i druge vrednosti za sve ljude.

UNESCO Lista svetske baštine je zakonski zaštićena međunarodnim sporazumima. Ovi lokaliteti mogu da budu arheološki ostaci, građevine, gradovi (ili delovi gradova), kulturni pejzaži (pustinja, šume, ostrva, jezera itd), spomenici i dr.

Zatražite od učesnika da na Listi svetske baštine pronađu svoju i druge zemlje. Uputite učesnike da, u parovima ili manjim grupama, izaberu lokalitet koji im je posebno interesantan i da o njemu potraže više informacija onlajn. Na kraju im dajte zadatak da pripreme poster, PowerPoint prezentaciju ili video o ovoj temi i da svoje rezultate predstavite drugim učesnicima.

Učesnici mogu da osmisle kviz (koristeći [Kahoot!](#) ili neku sličnu alatku) o lokalitetima Svetske baštine. Primeri pitanja: Koja zemlja ima najviše kulturnih dobara na Listi svetske baštine? U kojoj zemlji se nalazi Ostrvo Suomenlina?

- [UNESCO Lista svetske baštine](#)
- [Svetska baština u rukama mladih](#)
- [Kahoot!](#)

Manastiri Suso i Juso, San Miljan dela Koholja, La Rioja, Španija. Lokalitet Svetske baštine od 1997. © 2019 FSMC

Tvrđava na ostrvu Suomenlina, Finska. Lokalitet Svetske baštine od 1991. Autor Julius Jansson.

Pomorski trgovački centar Liverpula, UK. Lokalitet Svetske baštine od 1997. Autor Jean Carlo Emer.

Dolomiti, Italija. Autor Valdemaras D.

Nematerijalno kulturno nasleđe

Kulturno nasleđe nisu samo spomenici i zbirke. Ono uključuje i pojave koje se nasleđuju od predaka i prenose potomcima, kao što su **tradicije, predstavljačke umetnosti, proslave, znanja i prakse u vezi sa prirodom i univerzumom** ili **znanja i veštine u vezi sa tradicionalnim zanatima**.

Razumevanje nematerijalnog kulturnog nasleđa različitih zajednica pomaže pri susretanju ljudi iz različitih kultura, smanjuje kulturne predrasude, podstiče na međukulturni dijalog, uvećava međusobno uvažavanje tuđeg načina života. U procesu učenja o drugim kulturama i njihovom nasleđu, ljudi istovremeno uče i o sebi samima i svom kulturnom identitetu.

Zatražite od učesnika, u manjim grupama ili zajednički, da daju primere nematerijalnog kulturnog nasleđa u svom kraju, regionu, zemlji. Deo može da se pozabavi tradicionalnom gastronomijom, deo praznicima, deo lokalnim dijalektima itd. Ova vežba može da se proširi u obimniji projekat tako što će se manjim grupama dati zadatak da izaberu primer nematerijalnog nasleđa i o njemu pripreme PowerPoint ili poster prezentaciju. Takođe, mogu da nauče da izvode tradicionalni ples, skuvaju tradicionalno jelo, insceniraju proslavu karnevala, posete tradicionalnu zanatsku radionicu i dr.

Alternativno, učesnici mogu da naprave listu nematerijalnog kulturnog nasleđa drugih kultura i zemalja.

Zamolite lokalnog poznavaoa tradicionalnog zanata, veštine ili umetnosti da dođe u posetu i prenese učesnicima svoje umeće. Alternativno, može da se organizuje i poseta učesnika nekom lokalnom poznavaoцу tradicionalne prakse.

Pokažite učesnicima [kalendar praznika](#) koji su pripremili učesnici projekta Heritage Hubs kao inspiraciju za pripremu prezentacije.

Za dodatne ideje i inspiraciju možete da iskoristite Heritage Hubs postere koji se nalaze u Aneksu 4 ovog priručnika. Poster i sadrže slike kulturnog nasleđa koje su izabrali učesnici projekta.

- [Heritage Hubs Naherilija kalendar praznika](#)
- [UNESCO Šta je namaterijalno kulturno nasleđe?](#)

Plakat Flamenko festivala (1970).
Savet za kulturu, Andaluzija, Španija

Pripremanje tikkupulla. ©
2019 AHEF

Ples jenkka. © 2019 AHEF

Učenci prave pera. © 2019
AHEF

Slavski
kolač. ©
2019 AHEF

STRATEGIJE KULTURNOG NASLEĐA

Strategije kulturnog nasleđa se odnose na definisanje kulturnog nasleđa na različitim nivoima – ličnom, nacionalnom, međunarodnom i univerzalnom. Ova tema se takođe odnosi na različite forme kulturnog nasleđa, pretnje i strategiju očuvanja, kao i pojam evropskog nasleđa.

“Kulturno nasleđe je zajednički resurs i opšte dobro. Briga o našem kulturnom nasleđu je zajednička odgovornost. (...) Evropsko kulturno nasleđe, materijalno i nematerijalno, predstavlja dobro od opšteg značaja – naše nasledstvo od prethodnih generacija Evropljana i na zaveštanje onima koji dolaze. Naše kulturno nasleđe i načini na koje ga čuvamo i vrednujemo jeste značajan factor u definisanju mesta Evrope u svetu i njene privlačnosti kao mesta za život, rad i boravak.(...) Konзерvacija se ubrzano okreće ka očuvanju i ojačavanju celokupnih kulturnih pejzaža umesto izolovanih spomenika, te tako postavlja ljude u centar odlučivanja i potreba. Stari pristupi su zaštitom izolovali nasleđe od svakodnevnog života. Novi pristupi teže da učine nasleđe delom lokalne zajednice. Lokaliteti nasleđa dobijaju drugi život i značenje koji svedoči o savremenim potrebama i obzirima. Digitalizacija i onlajn dostupnost omogućavaju sasvim nove forme angažovanja i otvaraju nove puteve za ekonomske održivosti. Alatkе za elektronsko učenje šire pristup kulturnim sadržajima kod kuće, u školama i na univerzitetima, omogućujući korisnicima da generišu, iskoriste i dodaju nove vrednosti sadržaju, pospešujući vrednosti zbirki. Kako lokaliteti nasleđa postaju javni prostori koji proizvode i društveni kapital i kvalitetno životno okruženje, gradovi i regioni u kojima se ovakvi lokaliteti nalaze se pretvaraju u pokretače ekonomske aktivnosti, centre znanja, težišta kreativnosti i kulture, mesta susreta zajednice i društvene integracije; ukratko oni generišu inovativnosti i doprinose pametnom, održivom i inkluzivnom rastu u skladu sa ciljevima EU Strategije 2020.” (Obraćanje Komisije Evropskom parlamentu, Veću, Evropskom privrednom i društvenom odboru i Odboru regija)

- [Obraćanje Komisije Evropskom parlamentu, Veću, Evropskom privrednom i društvenom odboru i Odboru regija. "Ka integrativnom pristupu kulturnom nasleđu za Evropu". \(Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe. Brussels, 22.7.2014 COM\(2014\) 477 final. European Commission\).](#)
- [European Year of Cultural Heritage 2018](#)
- [Commission SWD - European Framework for Action on Cultural Heritage | Culture](#)

Vrednosno zasnovana strategija nasleđa

"Naši učenici su shvatili da kulturno nasleđe ne mora da bude nešto staro, nego nešto što je njima važno."

Učenici igraju florbol. © 2019 AHEF

Polazeći od zaključaka aktivnosti Definicija kulturnog nasleđa, proširite diskusiju postavljajući sledeća pitanja:

P: Ko odlučuje da je neki predmet ili fenomen kulturno nasleđe?

O: Osoba ili grupa prepoznaju posebne vrednosti nekog dobra ili pojave, čuvaju je i prenose iz generacije u generaciju spontano. Javne ustanove, putem različitih procedura, mogu da kategorizuju ova dobra kao kulturna dobra.

P: Zašto nam je kulturno nasleđe važno?

O: "Kulturno nasleđe ima kulturne, društvene, estetske, istorijske, naučne, ekonomske i rekreativne vrednosti, koje pozitivno utiču na živote ljudi: ono može da ima značajnu ulogu u građenju, razvijanju ili potvrđivanju identiteta; ono predstavlja nezamenjivu arhivu znanja; značajan je izvor ekonomskog prosperiteta, zapošljavanja i društvene kohezije; izvor je inspiracije za mislioce i umetnike, kao i pokretač kulturnih i kreativnih industrija." (Obraćanje Komisije Evropskom parlamentu, Veću, Evropskom privrednom i društvenom odboru i Odboru regija)

P: Zašto je neophodno da se određena kulturna pojava ili predmet proglašeni kulturnim dobrom?

O: Ključno je da se kulturno nasleđe identifikuje, prouči, uvaži i komunicira, da bi se zaštitilo, konzerviralo i prenelo budućim generacijama. Poznavanje i komuniciranje kulturnog nasleđa je put ka njegovom očuvanju.

[Obraćanje Komisije Evropskom parlamentu, Veću, Evropskom privrednom i društvenom odboru i Odboru regija. "Ka integrativnom pristupu kulturnom nasleđu za Evropu". \(Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe. Brussels, 22.7.2014 COM\(2014\) 477 final. European Commission\).](#)

Očuvanje nasleđa – Vežba sa razglednicama

Pripremite 10 razglednica koje predstavljaju kulturno nasleđe sa UNESCO Liste ugrožene svetske baštine. Polovinu razglednica treba da oštete na različite načine koji ilustruju posledice nekih od najčešćih pretnji kojima je kulturno nasleđe izloženo: fizička oštećenja koja su posledica nepažnje ili namernog uništavanja (npr. u slučaju ratnih sukoba), загаđenje, štetočine, poplave, vatra. Podelite učesnike na grupe i dodelite svakoj po jednu oštećenu i jednu neoštećenu razglednicu. Dajte svakoj grupi zadatak da proceni gubitak vrednosti oštećene razglednice na osnovu poređenja sa neoštećenom, na skali od 1 do 10, pri čemu 1

predstavlja minimalno oštećenje, a 10 predstavlja potpuni gubitak vrednosti. Rezultati procene se predstavljaju na tabeli, koja se nadalje pretvara u listu prioriteta za očuvanje. Započnite diskusiju o mogućnostima tretiranja rizika i sprečavanja oštećenja. Učesnici tako postaju svesni raznovrsnosti pretnji u odnosu na materijalno nasleđe, veličinu potencijalnog gubitka i razumeju potrebu za prevencijom.

Ova vežba predstavlja varijaciju vežbe sa razglednicama na temu faktora rizika po kulturno nasleđe, koju je razvio Međunarodni centar za proučavanje konzervacije i restauracije kulturnih dobara (ICCROM).

P: Da li kulturno nasleđe može da nestane? Šta su glavne pretnje kulturnom nasleđu?

O: Uprkos svim merama da se zaštiti i očuva, uvek postoje faktori koji ugrožavaju nasleđe.

Faktori propadanja materijalnog nasleđa – vežba sa razglednicama. ICCROM International Summer School for Teaching and Learning Skills in Conservation and Science 2015. Autor K. Frangova.

P: Kako se kulturno nasleđe čuva i održava kroz generacije?

O: Nematerijalno nasleđe, kao što su tradicije i običaji, zanati i umetničke veštine, se čuvaju kroz dokumentovanje i praksu, kao i putem društvenog učenja, odnosno prenošenja iz generacije u generaciju. Ono se čuva i kroz očuvanje materijalnog nasleđa koje pripada istom kontekstu. Materijalno nasleđe se održava i procesima preventivne i interventivne konzervacije. Zajedno, materijalno i nematerijalno predstavlja celokupan kulturni izraz.

P: Ko je zadužen za brigu o kulturnim dobrima?

O: Zaštita ozvaničenog kulturnog nasleđa je regulisana kroz nacionalno zakonodavstvo i međunarodne povelje i konvencije.

- Da li kulturno nasleđe umire?
- Šta svako od nas može da uradi da se ono sačuva i predstavi široj javnosti?

- [UNESCO Lista ugroženog kulturnog nasleđa](#)

Kulturno nasleđe i Točak održivosti

Nematerijalno nasleđe ima kritičnu ulogu u održivom razvoju, ali šta održivi razvoj podrazumeva u praksi? Kako može da se uzme u obzir na smislen način u očuvanju nematerijalne tradicije? Upotrebite namenski pripremljeno pomagalo koje se naziva "Točak održivosti" da biste istražili ovu temu. Točak pomaže učesnicima da ispitaju vezu između održivosti i nematerijalnog nasleđa, kao i da pomogne u diskusiji i analizi različitih dimenzija održivog razvoja u odnosu na nematerijalno nasleđe. Na točku su četiri dimenzije održivog razvoja (ekološka, ekonomska, društvena i kulturna) podeljene na osam kategorija. Postavljena su tri pitanja u svakoj od kategorija, ukupno 24 pitanja koja služe da usmere diskusiju.

Kako se točak koristi?

1. Izaberite jedan nematerijalni kulturni fenomen ili praksu za koju ste zainteresovani.
2. Pogledajte teme koje se nalaze na obodu spoljašnjeg dela.
3. Izaberite kategoriju i proučite pitanja. Pokušajte da što više proširite shvatanja i izbegnete očigledne odgovore.
4. Istražite koliko god želite tema. Koje nove ideje (1-3) biste mogli da pokrenete? Takođe možete i da otvorite nova pitanja ako smatrate da neka važna pitanja nedostaju. Zapišite dodatna pitanja.

Točak održivosti može besplatno da se preuzme u pdf formatu na engleskom jeziku.

Ova alatka je deo implementacije UNESCO Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa u Finskoj. Kreirana je kao deo projekta "Stvarajući nove prakse održivosti – međusektorska kreativnost u eri klimatskih promena", Partnerstva za severnu dimenziju kulture ("Creating new practises of sustainability - Cross-sectorial creativity in the era of climate change"). U projektu su učestvovali Finska agencija za nasleđe, Centar za promociju umetnosti Finske, Centar za istraživanje budućnosti Univerziteta Turku, Udruženje za obrazovanje u kulturnom nasleđu Finske, Institut za finsku folk muziku i "Humap".

- [Točak održivosti](#)

Točak održivosti. © 2019 AHEF

Politika i kulturno nasleđe

Pogledajte sa učesnicima UNESCO film 'The Value of Heritage' i prodiskutujte temu uz pomoć pitanja poput:

Kako biste se osećali da je vaše kulturno nasleđe uništeno? Da li kulturno nasleđe ima politički aspekt? Ako ima, na koji način i zbog čega?

Zbog čega su neke kulturne tradicije zabranjene ili nemaju podršku u nekim zemljama (obično su to tradicije manjina ili prvobitnog stanovništva etc.)?

Zašto su lokaliteti kulturnog nasleđa svesno napadani i uništavani u ratnim sukobima? Poslednji primer predstavlja kulturno nasleđe u Siriji.

Da li je svačije nasleđe vredno čuvanja?

Stari Most, Mostar, Bosna i Hercegovina.
Autor Steph Smith

Lokalitet Palmira, Sirija

- UNESCO video [The Value of Heritage](#)

Postavljanje lokaliteta na UNESCO Listu svetske baštine

Ova vežba je zasnovana na UNESCO Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine iz 2003. godine. Konvencija ima za cilj očuvanje nematerijalnog kulturnog nasleđa, uvećanje znanja o nematerijalnom nasleđu i njegovoj važnosti, uvećanje poštovanja za raznolikost nema-

terijalnog kulturnog nasleđa, kao i da obezbedi kontinuirano obnavljanje i transmisiju budućim generacijama. UNESCO takođe održava i [Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva](#), koja uključuje sve zaštićene elemente. U trenutku pisanja ovog Priručnika, Lista uključuje preko 500 elemenata iz celog sveta.

Podelite učesnike u manje grupe i dajte im zadatak da izaberu jedan element nematerijalnog nasleđa (bilo da je nacionalno ili ne) koji bi želeli da upišu na UNESCO Listu. Sve grupe pripremaju prezentaciju u trajanju 3-5 minuta kako bi podržali svoj zahtev. Ovaj zahtev može da bude u formi promotivnog video materijala, verbalne prezentacije, PowerPoint prezentacije, a o tome može da se odluči na početku vežbe. Kada je prezentacija spremna, sve grupe predstavljaju svoje argumente jedne drugima. Na kraju učesnici glasaju za kandidata za koji je pripremljena najubedljivija argumentacija. Alternativno, odluku može da donese edukator.

Ova vežba je zasnovana na sličnoj [vežbi](#), koju je osmislila Finska agencija za nasleđe sa Udruženjem za obrazovanje u kulturnom nasleđu Finske (licencirano kao CC BY 4.0). Originalna vežba je na [finskom](#) i [švedskom](#).

- [Lista nematerijalnog kulturnog nasleđa](#)
- [Svrha liste nematerijalnog kulturnog nasleđa](#)

Finska sauna je u proceduri za Listu nematerijalnog kulturnog nasleđa. © 2019 AHEF

TUMAČENJE NASLEĐA

**“Ovaj projekat je zaista pospešio učešće
učenika u školskim aktivnostima.”**

Kulturno nasleđe je živo, fluidno i neprekidno se menja. Svaka generacija tumači i obnavlja postojeće nasleđe i kreira svoje sopstvene tradicije. Nasleđe je oduvek putovalo kroz vreme i prostor i bivalo ponovo tumačeno na novim lokacijama i u novim sredinama. Međutim, danas, sa konstantnim i brzim kretanjima ljudi i ideja preko granica i kontinenata, ciklus reinterpretacije i ponovnog kreiranja postaje sve brži. Zbog toga nasleđe postaje sve univerzalnije, koliko god da ostaje lokalno i nacionalno.

PROŠLOST, SADAŠNJOST I BUDUĆNOST KULTURNOG NASLEĐA

Sledeće obrazovne aktivnosti podstiču učesnike da razmatraju odnos (svoj i tuđi) prema kulturnom nasleđu i podržava njihovo angažovanje i interakciju sa kulturnim nasleđem na nove i drugačije načine. Aktivnosti stavljaju težište na kreativnost procesa nasleđa, podstičući nove oblike izražavanja, predstavljanja i tumačenja kulturnog nasleđa.

Pričanje priče o izabranom kulturnom pojavu

U ovoj vežbi, učesnici istražuju prošlost, sadašnjost i potencijalnu budućnost izabranog primera jedne kulturne pojave. Prate način na koji je ovaj element kulturnog nasleđa evoluirao i bio tumačen kroz vreme i prostor. Vežba skreće pažnju na način na koji izabrani fenomen odražava istorijsko vreme u kome je nastao, zatim kao nasleđe koje se danas praktikuje i kao pojava koja će biti i dalje reinterpetirana u budućnosti i oblikovana prema potrebama promenjive kulture i sveta.

Zatražite od učesnika, u parovima ili manjim grupama, da izaberu jednu pojavu u okviru kulturnog nasleđa koju dobro poznaju. Dajte svakoj grupi papir u A3 formatu i zadatak da napišu naziv svog izabranog nasleđa na vrhu papira kao naslov. Ispod naslova treba da napišu tri podnaslova u tri kolone: prošlost, sadašnjost i budućnost. Zatražite od učesnika da prodiskutuju sledeća pitanja i da zapišu svoja zapažanja ispod odgovarajućeg podnaslova.

PROŠLOST

- Koje je poreklo ovog nasleđa?
- Koji elementi, aktivnosti, ideje i dr. su povezani sa ovim nasleđem u prošlosti?
- Kako je ovo nasleđe praktikovano?
- Ko je praktikovao ovo nasleđe?
- Gde i kada je praktikovano ovo nasleđe?

SADAŠNJOST

- Da li je ovo nasleđe i danas aktuelno?
- Koji elementi, aktivnosti i ideje su mu danas svojstveni?
- Kako se ovo nasleđe praktikuje?
- Ko ga praktikuje?
- Gde i kada se praktikuje?
- Da li postoje neki trenutni izazovi za ovo nasleđe? Koji?

BUDUĆNOST

- Kako bi ovo nasleđe moglo da evoluirao i da ude reinterpretirano?
- Koji elementi, aktivnosti i ideje bi mogli da se vežu za ovo nasleđe u budućnosti?
- Da li će se ovo nasleđe i dalje praktikovati u budućnosti?
- Sa kakvim izazovima će se ovo nasleđe suočavati u budućnosti?
- Ko bi mogao da praktikuje ovo nasleđe u budućnosti?
- Gde i u kojim prilikama će se praktikovati ovo nasleđe?

Zatim, zatražite od učesnika da razmotre stabilnost i promene.

- Koje promene su vidljive između ovog nasleđa u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti?

- Šta je ostalo isto?
- Kako je ovo nasleđe reinterpetirano kroz vreme?

Ova zapažanja mogu da se zabeleže u dnu papira.

Razmatranje potencijalne budućnosti izabranog primera nasleđa pruža priliku za diskusiju o izazovima sa kojima bi ono moglo da se suočava u bližoj ili daljoj budućnosti, zbog čega i da li nešto može da se uradi da se ono zaštiti.

Na kraju, svi učesnici predstavljaju svoje prošlost, sadašnjost i budućnost svog izabranog nasleđa drugima. Alternativno, vežba može da se proširi na kreiranje postera, mape uma, PowerPoint ili video prezentacije, da bi se predstavilo putovanje nasleđa kroz vreme.

Izaberite jednu temu za diskusiju da bi cela grupa zajedno realizovala vežbu.

Ovu vežbu i prateći material je osmislila Finska agencija za nasleđe sa Udruženjem za obrazovanje u kulturnom nasleđu Finske (licencirano kao CC BY 4.0.) Originalna vežba je na [finskom](#) i [švedskom](#).

Učenici slave praznik Sv. Lucije. © 2019 AHEF

Učenici igraju mölkky. © 2019 AHEF

***Heritage Hubs* video produkcija**

U sklopu ***Heritage Hubs*** projekta, učenici iz Finske, Srbije i Španije su osmišljavali svoje video prezentacije za njih značajnog kulturnog nasleđa. Svaka škola je predstavljala svoj video materijal svojoj partnerskoj školi

u drugoj zemlji. Učenici su se, zatim, upoznavali sa nasleđem drugih i tumačili ga i predstavljali svoje tumačenje na različite načine.

Za početak, predstavite učesnicima neke ili sve video prezentacije sa *Heritage Hubs* YouTube kanala da biste ih podstakli na diskusiju i o prezentacijama i o samom nasleđu. U nastavku su pitanja koje možete da postavite.

P: Koje vrste nasleđa su predstavljene u prezentacijama?

O: Tradicionalna gastronomija (korvapuusti, Viedo Rioja), muzika i ples (Mokranjac, Najerilla ples, Anguiano ples) festivali, običaji i društvene navike (slava, sauna, proizvodnja vina, svakodnevica na španskom dvoru u XVIII veku, žene pisci u doba baroka), društvene i sportske igre (rota, mölkky, floorball, Stafettkarnevalen), priroda (močvare Hatlampi, vinski pejzaži), graditeljsko nasleđe (Felix Romuliana, scriptorium).

O: Staro i novo, svi se i danas praktikuju.

O: Finsko (Hatlampi bog, sauna, korvapuusti/cinnamon rolls, mölkky -game, floorball), finsko-švedsko (Stafettkarnevalen), srpsko (slava, Felix Romuliana, rimska društvena igra rote, Mokranjac) i špansko (Najerilla ples, srednjovekovni skriptorium, Anguiano ples, vinski pejzaži i proizvodnja vina, žene pisci u doba baroka, svakodnevica u Madridu XVIII veka). Međutim, mnogi od ovih primera mogu da se nađu in a drugim mestima u nešto izmenjenom obliku (npr mölkky se takođe igra u Francuskoj i Belgiji).

P: Da li je neki od ovih primera pojava i praksi poznata i na drugim mestima?

O: Da, na primer, postoje saune i močvare i van Finske, vino se proizvodi širom sveta, mölkky and floorball su poznati i igraju se i van Finske, rolnice sa cimetom se prave u svim nordijskim zemljama i drugde, rimski lokaliteti mogu da se nadju širom Evrope, Azije i Afrike.

P: Šta nam govori činjenica da isti ili slični primeri nasleđa mogu da se nađu i na drugim mestima?

O: Nasleđe putuje kroz prostor i vreme. Sa kretanjem ljudi i infor-

macija, kreće se i nasleđe. Nasleđe je retko statično, a ljudi ga oblikuju i tumače prema novom kontekstu, vremenu ili prostoru tako da se forma nasleđa stalno menja.

- Šta mislite, zbog čega su učenici izabrali upravo ove primere kao za njih važno nasleđe?
- Podstaknite učenike da razmišljaju o istorijskom kontekstu u zemljama, svakodnevnom životu i živom okruženju dece i mladih.
- Šta biste vi izabrali kao vama važno nasleđe?
- Koje nasleđe vam je već poznato? Kako?
- Da li ima primera nasleđa za koje nikada ranije niste čuli?

Život sestre Marsele de San Feliks. © 2019 AHEF.

Učenici prave rolnice s cimetom. © 2019 AHEF

Proizvodnja vina u La Richi. © 2019 AHEF

Zatim, polazeći od njihovih interesovanja, dajte učesnicima zadatak da izaberu jedan video, da se bolje upoznaju sa temom i da osmisle svoje tumačenje predstavljenog nasleđa. Tumačenje ne treba da bude rekonstrukcija originalnog nasleđa ili video prezentacije – učesnici treba da se rukovode sopstvenim idejama. Takođe, format prezentacije ne mora da bude isti. Na primer, učesnici mogu da predstavu nasleđe kroz dramsku ili muzičku formu. Podstaknite učesnike da istražuju sličnosti sa sopstvenim primerima nasleđa i da te elemente iskoriste za tumačenje. Tumačenje može da se predstavi kroz završnu izložbu ili neku sličnu formu.

Učenici probaju razne vrste sokova od bobica u Finskoj. © 2019 AHEF

Učenici slave slavu i lome slavski kolač. © 2019 AHEF

Možete da iskoristite Heritage Hubs postere sa slikama nasleđa koje su izabrali učenici u okviru projekta (Aneks 4).

[Heritage Hubs video radovi učenika](#)

KULTURNO NASLEĐE I GRANICE

U proučavanju koncepta i procesa nasleđa, važno je razmatrati postojanje granica u stvaranju i rasprostranju nasleđa. Svrha ove jedinice jeste uvođenje ideja o rasprostranju nasleđa u prostoru, kao i društvena kulturna povezanost u savremenom svetu koja se snažno odražava na nasleđe Evrope danas. Razumevanje relativnosti “tuđeg” u kulturi je važan faktor u tumačenju nasleđa.

Hram Khao phra viharn na tajlandsko-kambodžanskoj granici.
Autor D. Garbrecht. (javni domen).

Šta je to “naše” kulturno nasleđe?

Ova aktivnosti je usmerena na neke od kritičnih aspekata identiteta i politike identiteta u oblasti kulturnog nasleđa.

Postavite sledeća pitanja za otvorenu diskusiju sa učesnicima:

- Ko određuje koje nasleđe je važno?
- Ko smo “mi” kada se raspravlja o “našem” kulturnom nasleđu?

Nema potrebe za konkretnim odgovorima. Ideja je više da se diskusija povede ka razumevanju društveno-političke prirode kulturnog nasleđa, da je definisanje “našeg” kulturnog nasleđa svestan izbor, koji kulturno nasleđe predstavlja iz određene perspektive, često izuzimajući različite interesne grupe, kao što su manjine ili ruralne zajednice, ili ignorišući međukulturni kontakt i preklapanje kulturnih izraza u različitim kontekstima.

Šta je to "naše" kulturno nasleđe? Autor, Anna Samoylova.

Nematerijalno kulturno nasleđe u Evropi i šire

U okviru ove aktivnosti, učesnici istražuju primere evropskog i svetskog kulturnog nasleđa, poredeći ga sa svojim nasleđem i ličnim doživljajem nasleđa. Koristite UNESCO Listu nematerijalnog kulturnog nasleđa kao pomagalo za vežbu. Na Listi se nalaze primeri nematerijalnog kulturnog nasleđa većine zemalja u svetu koji su prošli proces selekcije. Listu je moguće pretraživati po zemljama i po tipu nasleđa (na primer), a svako dobro je predstavljeno kroz tekst i video material. Lista nije iscrpna i preporučuje se da se koriste i drugi izvori kako bi se proučila raznovrsnost i bogatstvo nematerijalnog kulturnog nasleđa u svetu. Uputite učesnike da (individualno, u paru ili grupi) pretražuju UNESCO Listu prema temama ili elementima koje već poznaju. Zatražite da odaberu jedno dobro i da osmisle poster, PowerPoint ili sličnu formu prezentacije za svoj izbor. Prezentacija bi trebalo da sadrži opise, kao i odgovore na sledeća pitanja:

- Tema nasleđa i zemlja porekla?
- Kakvo je poreklo ovog nasleđa?
- Šta nam je blisko, a šta ne u vezi s ovim nasleđem?
- Da li sam imao/la iskustva sa sličnim nasleđem u svojoj zemlji/zajednici ili na nekom drugom mestu? Opiši sličnosti i razlike.
- Kako i zašto je ovo nasleđe evoluiralo kroz vreme? Uđite u trag promenama ukoliko je moguće.

Ideja je da se izabrano nasleđe sagleda iz drugačije perspektive i da se o njemu razmisli iz ugla ličnog iskustva. Alternativno, edukator može unapred izabere temu za diskusiju sa grupom i realizuje istu vežbu.

Varijacija:

Podelite učesnike u dve ili više grupa u zavisnosti od ukupnog broja. Dodelite svakoj grupi zadatak da izabere dve kulturne prakse ili dobra iz različitih zemalja o kojima će da osmisle tezu o zajedničkom poreklu. Rezultujuće teze o vezama između ove dve prakse mogu da se predstave na kreativan način – mogu da crtaju, pišu, pevaju, plešu ili da ih verbalno objasne.

Učesnici će na kraju razumeti zajedničke osobine svetskih kultura. Umeće da nadju sličnosti i razumeju njihovo zajedničko poreklo.

- UNESCO [Lista nematerijalnog kulturnog nasleđa](#)
- UNESCO video "[Zaronite u nematerijalno kulturno nasleđe](#)"

- Šta može da se nauči od nasleđa iz drugih kultura/zemalja?

Pletivo. Autor Marat Gilyadzinov.

Devojčica svira harfu. Autor Heidi Yanulis.

Kula od ljudi. Autor Angela Compagnone

Vetrenjače u Holandiji. Autor Cynthia De Luna.

Lutkarska predstava. Autor Sagar Dani.

NASLEĐE U NASTAJANJU

Tumačenje nasleđa je direktno u vezi sa kreativnim savremenim odgovorom na nasleđene kulturne izraze prošlosti. Istovremeno, novo nasleđe nastaje svakodnevno i veoma je važno da se ovakve pojave prepoznaju kao prilika za učenje, kao i društveni i kulturni procesi. Deca i mladi nisu samo pasivni prijemnici. Naprotiv, njihovo aktivno učešće u i mišljenje o kulturnom nasleđu je od suštinskog značaja za stvaranje održivije sadašnjosti i budućnosti. Prepoznavanje onoga što oni smatraju važnim kulturnim nasleđem i koje kulturno nasleđe oni žele da održavaju i prenose dalje, zauzima centralno mesto u ovim procesima. Slično tome, tumačenje nasleđa i stvaranje novog nasleđa je ključno za obezbeđivanje pluraliteta i raznolikosti identiteta i kulturnih izraza na lokalnom, nacionalnom i evropskom nivou.

Stvaranje i rekonstrukcija evropskog nasleđa

Za mlade Evropljane, da bi mogli da se identifikuju sa Evropom, kao i jedni sa drugima, prvo moraju da imaju priliku da doprinesu (re)konstrukciji i razvoju evropske budućnosti. Uputite učesnike da otvore diskusiju u malim grupama o onome što smatraju da bi moglo da bude evropsko nasleđe koje povezuje stanovnike različitih delova Evrope. Ova vežba deluje teško na prvi pogled. Učesnici se često muče da smisle nešto što bi moglo da vezuje celu Evropu, jer se po navici fokusiraju na one elemente koji nas razdvajaju i razlikuju, poput religije, jezika i dr. U skladu sa tim, podržite učesnike da o tome razmisle na drugačiji način.

Naprimera, pozdravljanje može da ima mnoge različite forme (rukovanje, poljubac u obraz, itd.), ali sam čin pozdravljanja je zajednički običaj. Fudbal se igra u većini evropskih zemalja, iako su drugi sportovi ponekad važniji. Ova vežba može da bude i zabavna. Predloženo nasleđe ne mora da bude postojeće. Ohrabrite učesnike da zamisle kakvu Evropu žele u budućnosti, kao i da kreiraju novo nasleđe ili reinterpretiraju postojeće da bi odgovaralo toj Evropi budućnosti. Kada grupe odluče o svom nasleđu, uputite ih da naprave poster i prezentaciju od 1-3 minuta o razlozima zbog kojih bi to nasleđe – postojeće ili izmišljeno – moglo da bude zajedničko evropsko nasleđe. Ako grupe žele, mogu i da glasaju i tako zajednički izaberu novo evropsko nasleđe.

Da li roboti mogu da postanu novo evropsko nasleđe? © 2019 AHEF

Da li florbol može da poveže nove generacije Evropljana? © 2019 AHEF

Word cloud zajedničkog evropskog nasleđa. © 2019 AHEF

Projekat interpretacije

U okviru ove aktivnosti, dajte učesnicima zadatak (individualno, u paru ili u grupama) da izaberu nasleđe koje ih zanima. Izabrano nasleđe može da im bude već poznato ili nešto novo. Ideja je da se reinterpreтира, adaptira i obnovi izabrano nasleđe u formu koja učenicima dozvoljava da se sa njim identifikuju. Primeri: učesnici mogu da uče tradicionalni lokalni ples i kreiraju svoju verziju plesa, tako što će zamoliti lokalnog plesača da ih poduči ili će ga naučiti putem Youtube video materijala; učesnici zatim mogu i da promene namenu tradicionalnom motivu sa tapiserija i drugih tekstilnih predmeta u novom kontekstu, kao što je graffiti; učesnici takođe mogu da osmisle i spremne jela koja su fuzija tradicionalnih recepata i ukusa i/ili sastojaka iz drugih kultura. Šta god da je tema, ohrabrite učesnike da izraze/predstave svoju interpretaciju kulturnog nasleđa na više kreativnih načina.

Učenici rekonstruišu scenu sa slike sa sestrom Marselom de San Feliks. Autor Maria Luengo.

Fotografija originalne slike. Autor Ignacio Suárez Llanos (javni domen).

- Šta je priča ovog izabranog nasleđa?
- Kako možemo da ispričamo tu priču? Da li može svako da je razume?
- Šta iz ove price može da se nauči?
- Da li se i sam fenomen menja ukoliko uvedemo zaokret u priču?
- Koliko je moguće promeniti priču o nasleđu? Da li postoji granica?

Ples na štulama u Španiji. © 2019 AHEF

Hodanje na štulama u Finskoj. © 2019 AHEF

Karneval štafeta u Finskoj. © 2019 AHEF

Karneval štafeta u Srbiji. © 2019 AHEF

Biblioteka Oodi u Helsinkiju, Finska. © 2019 AHEF

Kabinet za manastirske horske sveske. © 2019 AHEF

DELJENJE NASLEĐA

“Ovakva vrsta projekta pruža mnogo učenicima. [...] Fascinantno je kako uče jedni od drugih [...]. Takođe, (značajno je) za njih da vide kako smo na mnoge načine različiti, ali smo ipak isti. Širi se pogled na svet, što je danas veoma važno.”

Kao medijum kulture, kulturno nasleđe može da bude veoma važno sredstvo učenja o drugim kulturama i faktor društvene i kulturne kohezije. U isto vreme, nasleđe je fenomen koji se konstantno menja i iznova stvara i prenosi kroz prostor i vreme. Na više načina, nasleđe se preklapa sa pripovedanjem kao tipično ljudskim načinom očuvanja i prenošenja univerzalnih vrednosti, posebno kulturnih pojava i oblika ponašanja, kao i načinom da se obezbedi kulturni opstanak.

Mnogi kulturni izrazi i prakse u Evropi imaju zajedničko poreklo iako njihove forme danas na prvi pogled mogu značajno da se razlikuju. Otkrivanje zajedničkih osobina može biti vredan ujedinjujući faktor, a prepoznavanje razlika može da pomogne u razumevanju intra- i interkulturnih procesa, kako istorijski, tako i u sadašnjosti. Nasleđe je moćno sredstvo za otvaranje teških društvenih pitanja, a za neke može da predstavlja i rešenje, isto kao što i rešenja društvenih pitanja mogu da postanu nasleđe. Osnovni oblik prenošenja nasleđa je isti kao i način održavanja nasleđa – kroz kulturnu transmisiju između generacija i unutar jedne generacije, između vršnjaka i unutar društvenih grupa horizontalno, kroz različite forme društvenih odnosa i kulturnih kontakata. Sa kompleksnijom rekonstrukcijom nasleđa kroz tumačenje, dolaze i kompleksnije potrebe za prenošenjem.

Ovo je zapravo proces društvenog učenja i to onaj koji zahteva višestruke uglove posmatranja i raznolikost formi.

ZAŠTO JE VAŽNO DELITI

“Imaju priliku da upoznaju nove kulture, uče jezike, uče o sebi samima i uče o svojoj zemlji kada uče o drugima. Primećuju kada imamo dosta toga zajedničkog. Radi se o učenju novog, o učenju novih veština za budućnost.”

Da bi se tema prenošenja dotakla na sveobuhvatan način, ključno je početi od osnovnih razloga za prenošenje. Više puta je ovde rečeno da kulturno nasleđe može da se razume i koristi kao medijum ili sredstvo komunikacije i to se ne odnosi samo na njegove materijalne osobine.

Kulturna transmisija – Igra pokvarenih telefona

“Najbolja stvar u projektu je bila upoznavanje ljudi. To i kako se španska kultura razlikuje od finske. Bilo je lepo ugostiti Špance i predstaviti im našu kulturu.”

U ovoj vežbi, jedan predmet se “prenosi” zajedno sa narativom o njemu, kroz niz učesnika, šaputanjem. Dajte prvom učesniku u nizu predmet i pokažite mu zapisani narativ u vezi sa predmetom. Uputite učesnika da treba da šapatom prenese narativ o predmetu i sam predmet sledećem u nizu, tako da ostali ne čuju priču i ne vide direktno predmet. Drugi učesnik u nizu zatim prenosi narativ i predmet trećem na isti način i tako dalje. Kada priča stigne do pola niza, “ukradite” predmet tako da ostatak niza dobije samo narativ. Podstaknite učesnike da nastave igru, jer je uobičajno da “krađa” zbuni učesnike. U završnom delu aktivnosti, prvi i poslednji u nizu zapisuju verzije priče koju su dobili svako na po jednoj flip-tabli, bez međusobne diskusije i konsultacija, ne gledajući jedan drugom u tekst niti u originalni tekst narativa. Smestite flip-table jednu do druge tako da svi učesnici mogu samostalno da pročitaju oba zapisa i zatim glasno pročitajte originalni narativ. Podstaknite diskusiju i analizirajte sa učesnicima osobine intergeneracijske transmisije, kao i razlike između transmisije sa i bez predmeta. Učesnici će moći da razumeju izazove intergeneracijske transmisije kulture i ulogu materijalne kulture kao svedočanstva prošlosti i ilustracije narativa.

Varijacije:

Jedan od učesnika je izostavljen iz niza i dobija samo “ukradeni” predmet. On zatim dobija zadatak da kaže šta može o predmetu pre nego što prvi i poslednji učesnik napišu svoje verzije narativa na tablama.

Aktivnost može da se realizuje i bez “krađe” predmeta, pa da svi učesnici imaju iskustvo sa i bez predmeta.

Igra pokvarenih telefona. © 2015 A. Nikolić

Ovu aktivnost je osmislila A. Nikolić, kao didaktičku alatku u okviru istraživačkog projekta *Uloga artefakata u kulturnoj transmisiji*.

- Kako nasleđe može da služi kao sredstvo komunikacije i razumevanja?
- Da li u našem okruženju postoje uporedivi/slični predmeti? Šta sve možemo da zaključimo iz te činjenice?
- Kako se nasleđe prenosi, čuva i održava kroz generacije?

KAKO PODELITI KULTURNU INFORMACIJU

“Rad na videu je bio zabavan. Mislim da se svima dopalo.”

Razmena kulturnog nasleđa između različitih grupa može da se ostvaruje kroz lični kontakt ili putem virtuelne komunikacije. U projektu *Heritage Hubs*, škole-učesnice su imale priliku da uče o izabranom nasleđu njihove partnerske škole u konkretnom kulturnom kontekstu, obzbeđujući time jedinstveno multisenzorno iskustvo. Međutim, živi kontakt nije uvek moguć, pa je jedna od ključnih ideja projekta bila podsticanje upotrebe virtuelne platforme i različitih digitalnih alatki za deljenje nasleđa onlajn, a pogotovo preko društvenih mreža, koje su postale stvarno dominantan izvor informacija. Svakodnevno se pojavljuju sve sofisticiranije alatke za prenošenje informacija. Hibridni pristup

koji je ovde predstavljen jeste zasnovan na omiljenim načinima učenja učesnika projekta, a to je kombinacija digitalnih aktivnosti, aktivnosti u učionici i u prostorima van učionice i škole.

Iskustvo direktnog kontakta

Učesnicima se daje prilika za direktan kontakt u prenošenju nasleđa. Ovo može da bude poseta lokalitetu ili muzeju sa sačuvanim originalnim kontekstom koji može taktilno da se doživi. To takođe može da bude susret sa poznavaoцем koji može da pokaže neku tradicionalnu praksu ili običaj. Preporuka je da se iskombinuju obe vrste iskustva da bi se dobile sve prednosti prenošenja nasleđa u realnom okruženju i putem direktnog kontakta sa materijalnim okruženjem.

Učesnici u radionici za proizvodnju stakla, Riihimäki, Finska. © 2019 AHEF

Učesnici na radionici srednjovekovnog pisanja i ilustrovanja. © 2019 AHEF

Učesnici u Muzeju Degerby Igor Porkkala. © 2019 AHEF

HH učesnici u poseti Beogradskoj tvrđavi. © 2019 CUR

Intergeneracijsko nasleđe

Dajte uputstva učesnicima da izaberu temu nasleđa za koju su zainteresovani, te da se obrate starijoj generaciji koja o tom nasleđu više zna (bakama i dekama, tetkama stričevima i ujacima, drugim pripadnicima zajednice i dr) i da ih intevjuišu u vezi sa temom nasleđa. Šta njihovo prvo sećanje na to nasleđe? Otkad ga praktikuju? Ko im je preneo to znanje? Zašto ga čuvaju? U zavisnosti od teme, mogu da pitaju ispitanika da im pokaže kako se praktikuje to nasleđe. Učesnici takođe mogu da naprave video ili video-dnevnik da bi dokumentovali proces.

Varijacija:

Učesnici biraju temu nasleđa, odnosno pojavu iz druge kulture i obraćaju se predstavnicima te kulture kako bi dobili više informacija. Ova vežba je posebno interesantna u multikulturalnim grupama, gde učesnici mogu da se obraćaju jedni drugima i razmenjuju svoje nasleđe, tako se bolje upoznajući.

P: Kako se prenosi kultura?

O: Vertikalno iz generacije u generaciju, horizontalno među vršnjacima i u okviru drugih društvenih grupa; postoji i kosa transmisija, koja reflektuje savremeni obrazovni sistem.

Stariji uče mlađe angijanskom plesu na štulama. © 2019 AHEF

Pranje veša kao u 1903. © 2016 Ilana Rimón / Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. [Nurkan takana](#) project.

Stariji uče mlađe kako se šilo u ranom XX veku. © 2016 Ilana Rimón / Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. [Nurkan takana](#) project.

Video-pouke

Obezbedite učesnicima kratak tekst o kompleksnoj temi koja nije u vezi s kulturnim nasleđem (može da bude u vezi sa naukom, umetnošću, obrazovanjem i dr) i dajte im da ga glasno pročitaju. Zatim im pokažite video-pouku o toj istoj temi sa [TED-Ed](#) platforme ili sličnog izvora. Pokrenite diskusiju o razlikama između dva formata iste priče, sa ciljem identifikovanja prednosti i nedostataka svakog od njih. Zatim im predstavite [video pouke](#) iz *Heritage Hubs* didaktičkog paketa. Zatim se pokreće rasprava sa sličnim pitanjima, namenjena otkrivanju prednost multimedije i pripovedanja za učenje o nasleđu.

- Koja sredstva komunikacije je lakše koristiti za deljenje priče o nasleđu? Ili su više prilagođena nasleđu?
- Koje alatke i platforme mogu da se kombinuju da se ispriča priča o nasleđu?

Scena iz Heritage Hubs video pouke Orkestrion. © 2019 UDC

- [TED-Ed](#)
- [Heritage Hubs video pouke](#)

Projekat razmene

“Osećali smo se kao da je to naš projekat.”

Predloženi projekat razmene se sastoji iz dva dela: izložbe ličnih predmeta i izrade digitalne prezentacije.

Za prvi deo aktivnosti, dajte učesnicima zadatak da prikupe zbirku ličnih predmeta donesenih od kuće. Svaki učesnik predstavlja biografiju predmeta koji je doneo, tako što preuzima ulogu predmeta, govoreći u prvom licu.

Na kraju učesnici glasaju za najbolja/najinteresantnija/najčitljivija tri predmeta sa svojim narativima, koji dalje bivaju predstavljeni na školskoj izložbi ili u drugom javnom prostoru prema mogućnostima. Može da se izabere i mala zbirka koja bi putovala kao studijska zbirka u drugi grad/region/zemlju.

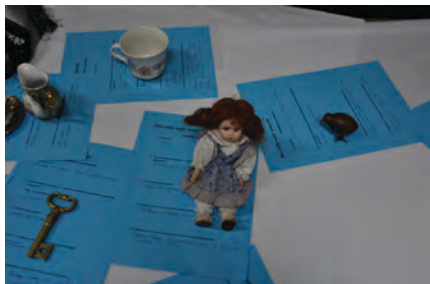
Za potrebe drugog dela aktivnosti, podelite učesnike u grupe od 3-4 i uputite ih da rade na po jednom od ranije prikupljenim predmetima. Zadaite grupama zadatak da identifikuju najpouzdaniji set formata i alati da bi se ispričala priča o predmetu ili praksi, odnosno pojavi koju predstavlja. Ohrabrite grupe da izaberu i dodatne alatke koje bi podržale priču kroz druge medije i platforme, po principu transmedijalnog pripovedanja (pogledaj u aneksu 1). Svaka od grupa priprema kratak video ili animaciju, infografik ili drugačiju digitalnu prezentaciju, uz pomoć Vodiča za onlajn izvore u Aneksu 2 ovog Priručnika.

- Koje je značenje nasleđa koje delimo?
- Koji su najbolji metodi za deljenje nasleđa kroz različite medije/platforme?
- Da li želimo da ga sami praktikujemo (svirajući instrumente, glumeći običaje, plešući, čitajući, koristeći artefakte, demonstrirajući navike, kuvajući...), i da dalje to snimimo u digitalnom format ili želimo da koristimo različita sredstva?
- Koji digitalni formati su nam dostupni (slike, snimci, whiteboard eksplejneri, kolaž animacije, crtani, mape, AR...)?
- Kako možemo da organizujemo pričanje priče o svom nasleđu

na transmedijalnim principima?

- Koji resursi su nam potrebni za projekat?
- Kako možemo da organizujemo svoj rad u smislu vremena na raspolaganju i raspodele zadataka?

Edukativna zbirka ličnih predmeta. © 2015 A. Nikolić

Učenici u kostimima. © 2019 AHEF

Kreiranje video projekta o nasleđu

U projektu *Heritage Hubs*, učesnici su osmislili video materijal na izabrane teme o nasleđu. Video produkcija (izbor teme, planiranje scenarija, snimanje, montaža i dr) je kao način učenja dobila veoma pozitivne reakcije od učenika i nastavnika (učesnici su napisali da je izrada videa bila posebno interesantno, zabavno i motivišuće iskustvo; nastavnici su zaključili da je rad na video produkciji pružilo dodatnu motivisanost, aktivno angažovanje i posebno efikasno i jednostavno.

Zatražite od učesnika da izaberu temu nasleđa za koju su zainteresovani i koju smatraju važnom. Ako imaju prethodnog iskustva sa video produkcijom i obradom, a mogu da rade dovoljno nezavisno na temama nasleđa, vežba može da se radi u malim grupama. U suprotnom, bolje je da se radi sa celom grupom zajedno i da se podele zadaci unutar grupe. Za početak, učesnici treba da potraže više informacija o temi. Ideja je da video bude pripovedalački medij, a učesnici odlučuju koji je najbolji način da se priča ispriča u video formatu. Učesnici takođe mogu da pogledaju [Heritage Hubs video produkciju](#) da bi se inspirisali. Zatim pišu scenario i plan za film, snimaju ga i montiraju. Što scenario sadrži više detalja, to ga je lakše snimiti. Kada je video spreman, organizujte premijeru sa kolicama i sokovima.

Pošaljite svoj video na info@kulttuuriperintokasvatus.fi da se postavi na Heritage Hubs YouTube kanal, gde mogu da ga vide deca i mladi širom sveta. PAŽNJA! Proverite da li imate sve potrebne dozvole i da li je sav material, uključujući muziku, dostupan za upotrebu u smislu zaštite autorskih prava.

Predložite učesnicima da se, umesto da pripreme video o sopstvenom nasleđu, upoznaju sa kulturnim nasleđem drugih i pripreme video prezentaciju o tome.

Intervju sa učenicima. © 2019 AHEF

Učenici u studiju. © 2019 AHEF

Učenici i selfi. © 2019 AHEF

Učenici snimaju video o svom nasleđu. © 2019 AHEF

[Heritage Hubs video produkcija učenika](#)

ANEKSI

OSNOVNI POJMOVI

Kulturno nasleđe

Kulturna dobra i tradicije od posebne važnosti za pojedinca, grupu ili zajednicu, nasleđena od prethodnih generacija i vredna prenošenja budućim generacijama. Obično je potrebna grupa ljudi da bi se generisala kultura, pa se nasleđe uglavnom vezuje za zajednice, bez obzira na njihov karakter ili veličinu. Individualni odnos prema nasleđu je takođe važan, jer ponekad individualno nasleđe postaje kolektivno, a kolektivno nasleđe se menja i putem tumačenja postaje individualno.

Vrednosti nasleđa

Vrednosti su razlog zbog koga se nasleđe čuva i prenosi kroz generacije. Vrednosti mogu da budu, na primer, istorijska, naučna, estetska, umetnička, identitetska, vrednost retkosti. Za pojedinca, nasleđe može da ima i sentimentalnu vrednost. Suma svih vrednosti nasleđa predstavlja njegov značaj.

Transmedijalno pripovedanje

Tehnika naracije putem većeg broja platform i/ili formata, kao što su televizija, radio, igre, literatura, društvene mreže. Ono može da bude moćno obrazovno sredstvo koje dolazi do izražaja kako u virtuelnom, tako i u fizičkom okruženju, a posebno kada se kombinuje jedno sa drugim. Transmedijalno pripovedanje može da se primeni na bilo šta što sadrži priču, što se u značajnoj meri odnosi na kulturno nasleđe.

Hibridno učenje

U suštini, hibridno učenje je format koji kombinuje elektronsko učenje, uz pomoć digitalnih medija, sa učenjem u realnom okruženju. Praktično, ne postoje ograničenja u broju platformi ili formata koji mogu da se iskoriste u bilo kojem od ova dva pristupa.

ANEKS 2

VODIČ ZA ONLAJN IZVORE

Literatura

Evropska platforma za delovanje u oblasti kulturnog nasleđa

(https://ec.europa.eu/culture/library/commission-swd-european-framework-action-cultural-heritage_en)

Obraćanje Komisije Evropskom parlamentu, Veću, Evropskom privrednom i društvenom odboru i Odboru regija. Ka integrativnom pristupu kulturnom nasleđu za Evropu. *Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe*. Brussels, 22.7.2014 COM(2014) 477 final.

European Commission

(https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/publications/2014-heritage-communication_en.pdf)

Dive into intangible cultural heritage

(<https://youtu.be/kuTSC9TB5Ds>)

'Europe's cultural heritage' toolkit for teachers

(https://europa.eu/learning-corner/sites/teachers2/files/files/eych-2018-toolkit-teachers_en.pdf)

European Year of Cultural Heritage 2018:

(https://europa.eu/cultural-heritage/european-year-cultural-heritage_en.html)

Primeri fotografija evropskog kulturnog nasleđa

(<http://opi.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/files/EUROOPPA-kuvat.pdf>)

Primeri fotografija finskog kulturno nasleđa 1 and 2

(<http://opi.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/images/Kuvat-elävä-perintö-1.pdf>)

(<http://opi.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/images/Kuvat-elävä-perintö-2.pdf>)

Farska konvencija

(<https://rm.coe.int/1680083746>)

Heritage Hubs veb prezentacija

(<https://heritagehubs.eu>)

Heritage Hubs Najerilla kalendar praznika

(<https://heritagehubs.eu/sharing/ciclo-festivo-en-el-valle-del-najerilla-traditional-festivals-in-najerilla-valley-2/>)

Heritage Hubs YouTube kanal (https://www.youtube.com/channel/UCePPezW4Dvs0yr_TG5O6CEg/videos)

Heritage Hubs video pouke (<https://www.youtube.com/playlist?list=PLgUojVVrZtOgxrKR8wmyAq3LB3yfWK-d4>)

Heritage Hubs video produkcija učenika (<https://www.youtube.com/playlist?list=PL9XNL0xXFW5JHziM6wZNoBiMdCVCFn-Zn>)

Vežbe o kulturnom nasleđu na finskom 1 2 i na švedskom 1 2

(<http://opi.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/files/tehtävapaketti.pdf>)

<http://opi.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/files/EUROOPPA-tehtävapaketti.pdf>

<http://opi.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/files/Uppgiftspaket.pdf>

http://opi.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/files/EUROOPPA-tehtävapaketti_SV.pdf)

Teaching With Europeana

(<https://teachwithuropeana.eun.org>)

TED-Ed

(<https://www.youtube.com/user/TEDEducation/videos>)

-

UNESCO Lista svetske baštine

(<https://whc.unesco.org/en/list/>)

UNESCO Lista nematerijalnog kulturnog nasleđa
(<https://ich.unesco.org/en/lists>)

UNESCO Lista ugrožene svetske baštine
(<https://whc.unesco.org/en/danger/>)

UNESCO – Svrha Liste nematerijalnog kulturnog nasleđa
(<https://ich.unesco.org/en/purpose-of-the-lists-00807>)

UNESCO - *The Value of Heritage*
(https://www.youtube.com/watch?v=K1_fGqaHHo)

UNESCO - *What is intangible cultural heritage?*
(<https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>)

UNESCO - *World Heritage in young hands*
(<http://whc.unesco.org/en/educationkit/>)

Točak održivosti
(<https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/kompassi-FINAL.pdf>)

Wordle
(<http://www.wordle.net>)

Digitalne alatke

Video

- Windows Live Movie Maker - Free download and software reviews
(https://download.cnet.com/Windows-Live-Movie-Maker/3000-13631_4-10965753.html)
- 11 Best Free & Open Source Video Editing Software in 2020
(<https://itsfoss.com/open-source-video-editors/>)
- DaVinci Resolve 16
(<https://www.blackmagicdesign.com/products/davinciresolve/>)

Animirani video

- Toontastic 3D | Creative Storytelling App
(<https://toontastic.withgoogle.com/>)
- 10 Best Free Whiteboard Animation Software for 2020 on Windows and Mac (<https://filmora.wondershare.com/animated-video/best-whiteboard-animation-software.html>)
- Best animation software for kids [2020 Guide]
(<https://windowsreport.com/animation-software-kids/>)

Infografik

- Free Online Infographic Maker by Canva
(<https://www.canva.com/create/infographics/>)
- Venngage infographic templates
(<https://infograph.venngage.com/templates/infographics>)

Strip

- Create Comics Online | Comix Maker | Comic Strips | Comic Generator
(https://www.makebeliefscomix.com/?utm_campaign=e-learningindustry.com&utm_source=%2F18-freedigital-storytelling-tools-for-teachers-and-students&utm_medium=link)

Interaktivna mapa

- NatGeo Mapmaker Interactive
(<https://mapmaker.nationalgeographic.org/>)

Kviz

- Kahoot! | Learning Games | Make Learning Awesome!
(<https://kahoot.com/>)

ANEKS 3

HERITAGE HUBS PREPORUKE ZA KULTURNO NASLEĐE U OBRAZOVANJU

Tim *Heritage Hubs*-a je sastavio ove Preporuke za kulturno nasleđe u obrazovanju na osnovu rezultata ankete sa učesnicima i empirijskih podataka prikupljenih tokom realizacije projekta. Nadamo se da će ove preporuke dati profesionalcima u oblasti obrazovanja i u oblasti nasleđa ideje o najboljim načinima da integrišu kulturno nasleđe i međukulturni dijalog u svoj posao, čineći kulturno nasleđe dostupnim i inkluzivnim i promovisujući učešće mladih u procesima kulturnog nasleđa. Projekat *Heritage Hubs* je realizovan u specifičnom kontekstu, trenutku i prostoru, te nisu sve preporuke u potpunosti primenjive u drugačijim uslovima. Stoga je projektni tim prilikom izbora preporuka vodio računa da one budu potrebne i korisne za kulturno nasleđe u obrazovanju danas, da budu koliko je moguće univerzalno primenjive na lokalni, nacionalni i transnacionalni kontekst, te da su dobile najveći broj pozitivnih reakcija učesnika. Ove preporuke su opšte po svom karakteru. Predstavljaju ono što smatramo dobrom praksom u obrazovanju o nasleđu i putem nasleđa. S druge strane, *Heritage Hubs* Priručnik u celini pruža brojne praktične ideje i savete kako primeniti ovu dobru praksu i postići krajnje ciljeve.

Uključivanje dece i mladih u procese definisanja, tumačenja i obnavljanja kulturnog nasleđa

Polazno opredeljenje *Heritage Hubs*-a je podrazumevalo aktivno uključivanje dece i mladih u definisanje kulturnog nasleđa koje je njima važno, kao i da ojača njihovu ulogu u diskursu kulturnog nasleđa. Deca i mladi najčešće ostaju po strani u procesima kulturnog nasleđa. Njihov glas, gledište i ideje se retko čuje u javnosti i ne uzimaju se za ozbiljno. Međutim, generacija mladih živi i odrasta u Evropi danas sa svojim izborima i akcijama i odlučuje o značaju koji kulturno nasleđe ima za njihove živote, koje priče i tradicije žele da prenesu u budućnost, koje nasleđe žele da obnove i kakvo nasleđe će stvarati u budućoj Evropi.

Njihova aktivna uloga i stavovi o kulturnom nasleđu su neophodni da bi se obezbedio pluralizam i raznolikost identiteta i kulturnih izraza na lokalnom, nacionalnom i evropskom nivou, kao i da bi se stvorila održivija sadašnjost i budućnost Evrope i sveta. Za ove procese je od ključne važnosti da se čuje i prepozna šta deca i mladi smatraju za važno kulturno nasleđe i koje kulturno nasleđe oni žele da održavaju i prenesu. Stoga bi deca i mladi trebalo da dobiju aktivniju ulogu u oblasti kulturnog nasleđa i priliku da izraze svoje ideje na individualnom, lokalnom, nacionalnom, evropskom i globalnom nivou. *Heritage Hubs* Priručnik daje brojne savete kako to može da se postigne.

Doživljaj kulturnog nasleđa iz prve ruke u raznovrsnom obrazovnom okruženju

Važnost doživljaja nasleđa iz prve ruke je vrlo vidljiva u rezultatima *Heritage Hubs* ankete. Učesnici su visoko ocenili direktan susret s nasleđem: kakav mu je ukus, kako miriše, kakav je na dodir, kako izgleda i zvuči. Takođe su prednost dali raznovrsnim obrazovnim kontekstima van učionice – lokalitetima nasleđa, muzejima, naučnim centrima, prirodi ili drugim prostorima u okviru škole. Takva iskustva iz prve ruke su pomogla učesnicima da lakše dosegnu inače apstraktne ideje u vezi sa kulturnim nasleđem. Direktan susret sa razumevanjem svog i tuđeg kulturnog nasleđa i direktno iskustvo svog kulturnog nasleđa u tumačenju drugih je u bacilo novo svetlo na ustaljene ideje učesnika o kulturnom nasleđu. Za mnoge od njih je kulturno nasleđe samo nešto staro, grandiozno i statično sa vrlo ograničenim uticajem na njihove sopstvene živote. Ipak, direktan kontakt sa svojim i tuđim kulturnim nasleđe je proširilo razumevanje šta ono može da bude i produbilo svest njegovoj živoj, raznolikoj, fluidnoj prirodi koja neprestano evoluira – ono može da bude staro i savremeno, materijalno i nematerijalno, mal o velikom, važno malom broju ljudi ili mnogima itd. Ono što je takođe važno jeste da su primetili prisustvo kulturnog nasleđa u svojoj svakodnevnici i običnim aktivnostima. Kada je nasleđe lično ili kada deca i mladi bolje upoznaju lokalno i evropsko nasleđe, postoji i više mogućnosti da umeti da ga cene i da preuzmu odgovornost za njegovo održavanje i očuvanje.

Socijalizacija u doživljaju kulturnog nasleđa

Jedno od najpamtljivijih i najprepoznatljivijih iskustava *Heritage Hubs*-a među učesnicima jeste aspekt druženja i socijalizacije. Učesnici su uživali da zajedno istražuju kulturno nasleđe u malim grupa (po mogućnosti van učionice), da uče o nasleđu od drugih i da ga doživljavaju sa drugima bilo na lokalnom, nacionalnom ili međunarodnom nivou. Susreti sa starijim generacijama (bakama i dekama, starijim pripadnicima zajednice itd), kao sa poznavacima starih tradicija i zanata, stvorili su nezaboravne utiske, kao i istraživanje nasleđa kod kuće i u inostranstvu u društvu vršnjaka. Ovaj društveni aspekt je dodao još jedan sloj ličnog iskustva u projekat i učinio učenje posebno značajnim i pamtljivim. Kulturno nasleđe je postalo nova veza između pojedinaca, grupa i zajednica lokalno, ali i šire. U učenju o nasleđu, uključivanje starijih, kontaktiranje lokalnih poznavalaca i umrežavanje sa drugim školama u okruženju i dalje (npr. kroz eTwinning) omogućava kontekstualizaciji, kao i produbljivanje obrazovnog potencijala i ličnog doživljaja u procesu.

Prenošenje i deljenje kulturnog nasleđa s drugima

Učenci i nastavnici koji su učestvovali u *Heritage Hubs*-u su često komentarisali kako je učenje o nasleđu i putem nasleđa važno za razumevanje sopstvene i tuđe kulture i kulturnog identiteta. Upoznavanje drugih otvara mogućnost i za bolje upoznavanje sebe samog. Učesnici su željno delili svoje nasleđe, učili od nasleđa i o nasleđu. Brojni su iskazi pozitivnog ponosa i razumevanja značaja mogućnosti da se sopstvena kultura i nasleđe predstavi drugima, indirektno, onlajn, ali i direktno, u ličnom susretu. Deljenje nasleđa sa drugima je vredan i efikasan način učenja o i putem nasleđa. Izrada video produkcije je posebno korisna alatka u ovoj vrsti obrazovanja. Ovakav način stvara okolnosti za razmišljanje i donošenje odluka o načinima izražavanja i isticanja važnosti nasleđa. Ceo proces produkcije, od izbora teme, izrade storyboard-a, preko pisanja scenarija, do snimanja i montaže, jeste jedan veoma kolaborativan process koji zahteva timski rad. Učesnici u njemu dobijaju priliku da se angažuju i aktivno učestvuju, a krajnji rezultat je opipljiv proizvod u kome može da se uživa, koji može da se deli sa ponosom, svima onima koji su van tog procesa – roditeljima, prijatel-

jima, sunarodnicima. Video produkcija na najbolji način stvara multidisciplinarno i multimedijalno obrazovno iskustvo uobličeno znanjem, ekspertizom, kreativnošću i direktnim angažovanjem učesnika. Učenici koji su učestvovali u *Heritage Hubs*-u kažu da je rad na video materijalu bio posebno uzbudljiv, zabavan i motivišući. Kroz ovaj process su mogli da izraze svoje stavove i vizije kulturnog nasleđa, kao i da naglase životnost, raznolikost i mogućnosti regeneracije nasleđa. Deljenje nasleđa je korisno i za međukulturni i transnacionalni dijalog.

Kulturno nasleđe kao resurs za kulturno razumevanje, poštovanje i empatiju

Reakcije učesnika projekta pokazuju da je socializacija sa pripadnicima drugih nacija i doživljaj raznolikosti kulturnog nasleđa bilo veoma uticajno iskustvo. Izlazak iz sopstvene zone komfora i tuđu svakodnevicu je, u nekim slučajevima, bilo emotivno i prejako. Ovaj momenat je aktivirao kod učenika kulturnu osetljivost i adaptabilnost, koja je, s druge strane, pojačala celokupni doživljaj razmene. Takođe, razmena je razvija i njihove kulturne i lične veštine empatije. Oni svedoče o brojnim momentima prevazilaženja predrasuda i povećanog poštovanja za svoje vršnjake i njihovu kulturu i nasleđe. Transnacionalno i međukulturno obrazovanje u nasleđu je značajan izvor svesti nasleđu uopste, jer pruža uvid u kulturne sličnosti i veze, negujući, tako, međusobno razumevanje i poštovanje između zajednica, naroda, religioznih grupa, te povećavajući kulturnu toleranciju – kulturne razlike se prihvataju i slave. Zbog svega toga je nasleđe savršeno pomagalo deci i mladima Evrope, koje im daje pozitivni stav i poglede u društvu koje se ubrzano menja.

Redovnost kulturnog nasleđa u obrazovanju

Različiti obrazovni sistemi nacionalni programi predstavljaju izazove za snažnije uključivanje kulturnog nasleđa u škole. Ovi izazovi se očitavaju u nedostatku resursa, materijala, vremena ili čak interesovanja među nastavnicima i učenicima. Međutim, u *Heritage Hubs*-u je postalo jasno da je moguće postići značajan i trajan efekat čak i sa vrlo malo ulaganja. Nasleđe može da se učini vidljivijim, a time i prisutnijim delom školskog života kroz isticanje i poklanjanje pažnje svakodnevnim elementima kulturnog nasleđa koji postoje u školi i njenom okruženju. To može da

bude uvođenje redovne godišnje posete lokalitetu u blizini (čak i onome koga su učenici izabrali, a da nema širi značaj), zajedničko pohađanje tradicionalnih manifestacija, kreiranje poster prezentacije o izabranom nasleđu za školsku izložbu, učenje tradicionalnog sporta ili pesme koji potiču iz drugih kultura i dr. Ovakve aktivnosti mogu da se organizuju tokom školske godine ili mogu da postanu deo svakodnevne školske dinamike.

Dekonstrukcija pojma “naše” nasleđe

Kada mi, kao edukatori, nastavnici i roditelji, govorimo o “našem” kulturnom nasleđu, treba da porazmislimo o tome ko smo “mi”? Na čije nasleđe mislimo kada kažemo “naše nasleđe”? U Evropi postoji mnogo manjina – etničkih, jezičkih, religijskih, seksualnih – čiji glasovi su tek u skorije vreme počeli da se pojavljuju u debate o identitetu u kulturnom nasleđu. Oni postavljaju izazov za stanovište da je kulturno nasleđe celovito, poznato i dobro istraženo. Gledajući iz ugla manjina, može da se naiđe i na tiho (ili čak uklonjeno) nasleđe, a svest o tome je ključna za konstruisanje polifone i ujedinjene Evrope. Aktivno učešće dece, mladih i manjina u definisanju nasleđa, a posebno sopstvenog nasleđa, zauzima centralno mesto u ovakvim procesima.

Kulturno nasleđe je zabavno

Na samom kraju – polazeći od ličnog odnosa u ovom procesu, učenje o kulturnom nasleđu i putem kulturnog nasleđa je zabavno! Deljenje nasleđa i interakcija sa nasleđem na nove i zanimljive načine je kreativan proces koji pospešuje i nove načine izražavanja, tumačenja i predstavljanja nasleđa na novim mestima i u drugačijim kontekstima.

ANEKS 4

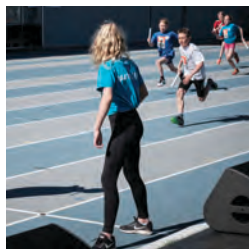
Koje kulturno nasleđe je tebi važno?

Koje kulturno nasleđe je tebi važno?

Koje kulturno nasleđe je tebi važno?

IZVORI ILUSTRACIJA

- Učenici iz škole Colegio Amorós (Madrid) i škole Miroslav Antić (Beograd) tokom posete Madridu. © 2019 FSMC.
- Učenici iz Hakkanen koulu (Lammi), Harjun koulu (Lohja) i IES Villegas (Nájera) zajedno igraju tradicionalni španski ples oko drveta. © 2019 FSMC
- Učenici škole Đura Jakšić (Zaječar) i Colegio Estudio (Madrid) posećuju manastir Bukovo. © 2019 FSMC
- Učenici iz CRA Entrevalles (San Millán) i Harjunrinteen koulu (Riihimäki) u poseti Helsinkiju. © 2019 AHEF
- Učenici iz Winellska skolan (Kirkkonummi) i škole Ilija Garašanin (Grocka) u Porkkala. © 2019 AHEF
- Učenici igraju Kahoot. © 2019 AHEF
- Učenici u poseti srednjovekovnoj crkvi u Lamniju. © 2019 AHEF
- Učenici igraju španski ples oko drveta. © 2019 AHEF
- Učenici istražuju lokalitete nasleđa u oblasti La Rioha. © 2019 AHEF
- Učenici u Nacionalnoj galeriji Ateneum u Helsinkiju. © 2019 AHEF
- Učenici prave rolnice s cimetom. © 2019 AHEF
- Učenici na jahanju. © 2019 AHEF
- Učenici igraju finski bejzbol. © 2019 AHEF
- Učenici u rimskim kostimima na lokalitetu Felix Romuliana. © 2019 UDC
- Učenici u Zaječaru igraju rimsku društvenu igru rota. © 2019 UDC
- Grupa starijih i mlađih pripadnika naroda Sami posećuje znamenito mesto. © 2016 Päivi Makka / Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. Projekat [Nurkan takana](#).
- Modsi u Upsali, Švedska, 1966. Autor Uppsala-Bild, licencirano kao [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International \(CC BY-NC-ND 4.0\)](#). Preuzeto sa [Europeana](#). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/91617/upmu_photo_UB007587.html?q=mods#dclid=1579020015353&p=1)
- Kalik, danski pank rok bend. Autor fotografije Johdelounge, licencirano kao [Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported \(CC BY-SA\)](#). Preuzeto sa [Wikimedia Commons](#). (<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kalik.jpg>)
- [Odbrana Sampoja](#). Crtež za freske iz Kalevala mitologije u kupoli Finskog paviljona na Svetskoj izložbi u Parizu 1900. Licencirano kao [CC0 1.0](#). Preuzeto sa [Europeana](#). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/2021012/app_si_A_L654_D.html?q=Akseli+Gallen-Kallela%2C+Kalevala#dclid=1579020015353&p=1)
- Ikona Sv. Jovana pustinjaka sa scenama iz života. Licencirano kao Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International ([CC BY-ND 4.0](#)). Preuzeto sa [Europeana](#). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/22/_25814.html?q=Saint+John#dclid=1579020015353&p=1)
- Slava, srpski porodični praznik, Sv. Jovan Krstitelj. Autor Goran Anđelić, javni domen. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sveti_Jovan.jpg)

- Kula od ljudi, Barselona, Španija. Licencirano kao Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International ([CC BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)). Preuzeto sa [Europeana](https://www.europeana.eu/portal/es/record/2023009/23096B51_prief_484.html?q=castellers#dclid=1579020015353&p=1). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/2023009/23096B51_prief_484.html?q=castellers#dclid=1579020015353&p=1)
- Čas crtanja, slika Abrahama van Strija. Licencirano kao [Creative Commons Public Domain Mark 1.0](https://creativecommons.org/licenses/publicdomain/1.0/). Preuzeto sa [Europeana](https://www.europeana.eu/portal/es/record/90402/SK_A_396.html?q=what%3A%22http%3A%2F%2Ficonclass.org%2F48C5212%22#dclid=1579020015353&p=2). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/90402/SK_A_396.html?q=what%3A%22http%3A%2F%2Ficonclass.org%2F48C5212%22#dclid=1579020015353&p=2)
- Festival Fabula 2010. Slovenački hor peva pesme slovenačkih pesnika. Autor Maša Pfeifer. Licencirano kao [Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International \(CC BY-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/). Preuzeto sa [Europeana](https://www.europeana.eu/portal/es/record/2020108/_urn_www_culture_si_images_pageid_8517.html?q=festival#dclid=1579020015353&p=2). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/2020108/_urn_www_culture_si_images_pageid_8517.html?q=festival#dclid=1579020015353&p=2)
- Primer word cloud-a tema koje su birali učesnici projekta Heritage Hubs.
- Kartice sa evropskim kulturnim nasleđem. © 2019 AHEF
- Gamelansi minijturni instrumenti sa Jave. Licencirano kao [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/). Preuzeto sa [Europeana](https://www.europeana.eu/portal/es/record/09102/_MINIM_UK_42935.html?q=gamelan#dclid=1579020015353&p=1). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/09102/_MINIM_UK_42935.html?q=gamelan#dclid=1579020015353&p=1)
- Ela u Berlinu. Ella Fitzgerald: "Mack the Knife". Licencirano kao [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International \(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/). Preuzeto sa [Europeana](https://www.europeana.eu/portal/es/record/76/jlm_item_48466.html?q=ella+fitzgerald#dclid=1579026325483&p=1). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/76/jlm_item_48466.html?q=ella+fitzgerald#dclid=1579026325483&p=1)
- Iberijska skulptura (Porcuna, Jaén, España), V vek p.n.e. Institut iberijske arheologije, Jaén. Licencirano kao [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International \(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/). Preuzeto sa [Europeana](https://www.europeana.eu/portal/es/record/2020738/UJAEN_HASSET_6970.html?q=iberos#dclid=1579020015353&p=2). (https://www.europeana.eu/portal/es/record/2020738/UJAEN_HASSET_6970.html?q=iberos#dclid=1579020015353&p=2)
- Bahreinska tvrđava, UNESCO lokalitet Svetske baštine, reg. broj 1192. Autor Martin Falbisoner. Licencirano kao [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/). Preuzeto sa [Wikimedia Commons](https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Bahrain_Fort_March_2015.JPG). (https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Bahrain_Fort_March_2015.JPG)
- Učenici na tvrđavi ostrva Suomenlina. © 2019 AHEF
- Učenici na Trgu senata u Helsinkiju. © 2019 AHEF
- Učenici na Beogradskoj tvrđavi. © 2019 AHEF
- Učenici u manastiru Suso. © 2019 FSMC
- Deca uče kako se hoda na štulama, Angijano, Španija. © 2019 FSMC
- Učenici u planinskoj šetnji, La Rioja, Španija. © 2019 AHEF
- Učenici u konjičkom klubu, Grocka, Srbija. © 2019 AHEF
- Učenici na atletskom stadionu u Lamiju, Srbija. © 2019 AHEF
- Učenici na jezeru Hirvijarvi, Finska. © 2019 AHEF
- Učenici kod topa na ostrvu Suomenlina. © 2019 AHEF

- Manastiri Suso i Juso, San Miljan dela Koholja, La Rioha, Španija. Lokalitet Svetske baštine od 1997. © 2019 FSMC
- Tvrđava na ostrvu Suomenlina, Finska. Lokalitet Svetske baštine od 1991. Autor Julius Jansson. Preuzeto s [Unsplash](#).
- Pomorski trgovački centar Liverpoola, UK. Lokalitet Svetske baštine od 1997. Autor Jean Carlo Emer. Preuzeto s [Unsplash](#).
- Dolomiti, Italija. Autor Valdemaras D. Preuzeto s [Unsplash](#).
- Plakat Flamenko festivala (1970). Savet za kulturu, Andaluzija, Španija. [Autorska prava zaštićena – dozvoljena edukativna upotreba](#). Preuzeto s [Europeana](#). (https://www.europeana.eu/portal/en/record/2022715/oai_elektra_cdadaa_es_documento_230982.html)
- Pripremanje tikkupulla. © 2019 AHEF
- Slavski kolač. © 2019 AHEF
- Ples jenkka. © 2019 AHEF
- Učenici prave pera. © 2019 AHEF
- Faktori propadanja materijalnog nasleđa – vežba sa razglednicama. IC-CROM International Summer School for Teaching and Learning Skills in Conservation and Science 2015. Autor K. Frangova
- Točak održivosti. © 2019 AHEF
- Stari Most, Mostar, Bosna i Hercegovina. Autor Steph Smith. Preuzeto s [Unsplash](#).
- Lokalitet Palmira, Sirija. Licencirano kao [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 IGO](#). Preuzeto s [UNESCO](#). (<https://whc.unesco.org/en/documents/107712>)
- Finska sauna je u proceduri za Listu nematerijalnog kulturnog nasleđa. © 2019 AHEF
- Učenici slave praznik Sv. Lucije. © 2019 AHEF
- Učenici igraju mölkky. © 2019 AHEF
- Učenici prave rolnice s cimetom. © 2019 AHEF
- Proizvodnja vina u La Riohi. © 2019 AHEF
- Život sestre Marsele de San Feliks. © 2019 AHEF.
- Učenici probaju razne vrste sokova od bobica u Finskoj. © 2019 AHEF
- Učenici slave slavu i lome slavski kolač. © 2019 AHEF
- Hram Khao phra viharn na tajlandsko-kambodžanskoj granici. Autor D. Garbrecht, javni domen. Preuzeto sa [Wikimedia Commons](#). (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Khao_phra_viharn_001.png)
- Šta je to "naše" kulturno nasleđe? Autor [Anna Samoylova](#). Preuzeto sa [Unsplash](#).
- Pleteni tepih. Autor Marat Gilyadzinov. Preuzeto sa [Unsplash](#).
- Kula od ljudi. Autor Angela Compagnone. Preuzeto sa [Unsplash](#).
- Devojčica svira harfu. Autor Heidi Yanulis. Preuzeto sa [Unsplash](#).
- Vetrenjače u Holandiji. Autor Cynthia De Luna. Preuzeto sa [Unsplash](#).
- Lutkarska predstava. Autor Sagar Dani. Preuzeto sa [Unsplash](#).
- Da li roboti mogu da postanu novo evropsko nasleđe? © 2019 AHEF
- Da li florbol može da poveže nove generacije Evropljana? © 2019 AHEF
- Word cloud zajedničkog evropskog nasleđa. © 2019 AHEF
- Ples na štulama u Španiji. © 2019 AHEF

- Hodanje na štulama u Finskoj. © 2019 AHEF
- Karneval štafeta u Finskoj. © 2019 AHEF
- Karneval štafeta u Srbiji. © 2019 AHEF
- Biblioteka Oodi u Helsinkiju, Finska. © 2019 AHEF
- Srednjovekovni skriptorijum. © 2019 AHEF
- Igra pokvarenih telefona. © 2015 A. Nikolić
- Učenici u radionici za proizvodnju stakla, Riihimäki, Finska. © 2019 AHEF
- Učenici na radionici srednjovekovnog pisanja i ilustrovanja. © 2019 AHEF
- Učenici u Muzeju Degerby Igor, Porkkala. © 2019 AHEF
- Učesnici projekta Heritage Hubs u poseti Beogradskoj tvrđavi. © 2019 CUR
- Stariji uče mlađe angijanskom plesu na štulama. © 2019 AHEF
- Pranje veša kao u 1903. © 2016 Ilana Rimón / Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. [Nurkan takana](#) project.
- Stariji uče mlađe kako se šilo u ranom XX veku. © 2016 Ilana Rimón / Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura. [Nurkan takana](#) project.
- Scena iz Heritage Hubs video pouke Orkestrion. © 2019 UDC
- Edukativna zbirka ličnih predmeta. © 2015 A. Nikolić.
- Učenici u kostimima. © 2019 AHEF
- Intervju sa učenicima. © 2019 AHEF
- Učenici u studiju. © 2019 AHEF
- Učenici i selfi. © 2019 AHEF
- Učenici snimaju video o svom nasleđu. © 2019 AHEF

KONTAKT

Ukoliko želite da saznate više o Heritage Hubs-u, kulturnom nasleđu u obrazovanju ili želite da ostvarite kontakt iz nekih drugih razloga, pošaljite i-mejl na info@kulttuuriperintokasvatus.fi

Ili nas kontaktirajte direktno:

Kati Nurmi

nurmi.kati@googlemail.com

+358 400 937 081

Mariola Andonegui Navarro

patrimonio@fsanmillan.es

+34669600050

Aleksandra Nikolić

sashnikolic@gmail.com

+381642307656

PROJEKTI KONZORCIJUM

[Association of Cultural Heritage Education in Finland](#)

(coordinator)

Hallituskatu 2 B, 00170 Helsinki, Finland

<https://www.kulttuuriperintokasvatus.fi>

info@kulttuuriperintokasvatus.fi

[Centar za urbani razvoj](#)

Perside Milenković 1

Beograd, Srbija

<https://www.udc.rs>

office@udc.rs

[Fundación San Millán de la Gogolla](#)

C/ Portales, 2, 3ª planta.

26001 Logroño (La Rioja), Spain

www.fsanmillan.es/

fundacion@fsanmillan.es

[Viteco E-learning](https://www.vitecolearning.eu/en/)

37 Mario Sangiorgi street

95129 Catania (Italy)

<https://www.vitecolearning.eu/en/>

PROJEKAT SU PODRŽALI

Villegas

**Svenska
kulturfonden**

